

CICERO'S PRO ROSCIO: EEN ZAAK VAN DOOD EN LEVENDIGHEID.

Een onderzoek naar levendig taalgebruik
binnen Cicero's *Pro Sexto Roscio*

Thomas Mulder

Bachelorscriptie Griekse en Latijnse
Taal en Cultuur

Begeleider: prof. dr. Bé Breij

Datum: 15-06-2021

Inhoudsopgave

Inleiding.....	2
Hoofdstuk 1. Levendigheid nu en in de oudheid.....	5
Hoofdstuk 2. Het <i>exordium</i>	9
Hoofdstuk 3. De <i>narratio</i>	12
Hoofdstuk 4. De <i>peroratio</i>	15
Hoofdstuk 5. Concreetheid.....	18
Hoofdstuk 6. Emotionele interesse en nabijheid.....	21
<i>Exordium</i>	21
<i>Narratio</i>	29
<i>Peroratio</i>	39
Conclusie.....	47
Bibliografie	50
Primair.....	50
Secundair	50
Internetbronnen	51
Bijlagen.....	52
Bijlage 1. Concreetheidsscores.....	52
Bijlage 2. Concreetheidsscores oranje-groen	58
Bijlage 3. Levendige passages in het corpus	64

Inleiding

“Quo usque tandem factionem cartellum et officiorum machina patientia nostra abutitur, dum navis praetoria resurrectionis ad profi[ci]scendum parata est?”¹

Op deze wijze opende Thierry Baudet in 2017 zijn eerste toespraak in de Tweede Kamer. Hoewel het Latijn, een door hem zelf aangepaste redevoering van Cicero, niet helemaal correct was, viel dit maar bij weinigen op. Wie spreekt er immers nog Latijn – nota bene een dode taal?

In de moderne maatschappij wordt Latijn bestempeld als een saaie, dode taal. Niemand spreekt het immers meer en het zijn alleen de classici die de antieke teksten als een soort lijkschouwer bestuderen in hun stoffige kantoortjes. Hoewel het imago van deze klassieke taal vrij levenloos is, zijn de teksten die in deze taal zijn geschreven alles behalve levenloos. Neem bijvoorbeeld de *Metamorphosen* van Ovidius waarin de zojuist verliefd geworden god Apollo een beschrijving van de nimf Daphne geeft:

*“Spectat inornatos collo pendere capillos
et ‘quid, si comantur?’ ait. Videt igne micantes
sideribus similes oculos, videt oscula, quae non
est vidisse satis; laudat digitosque manusque
brachiaque et nudos media plus parte lacertos.
Siqua latent, meliora putat.”²*

“Hij ziet haar haar onversierd op haar nek hangen
En zei ‘wat als het gevlochten was?’. Hij ziet haar ogen,
fonkelend met vuur zoals sterren, hij ziet haar lippen,
waarnaar het kijken niet bevredigt; hij prijst haar vingers
en handen en armen en schouders, naakter dan het midden.
En wat verborgen ligt, beeldt hij zich nog mooier in.”

Het kan toch niet anders dan dat de schone Daphne voor uw geestes oog verschijnt bij het lezen van deze korte passage? Wat is het dat deze zogenaamd dode taal toch zo levendig kan laten lijken?

Het concept levendigheid werd in de wetenschap als eerste concreet gedefinieerd door Nisbett en Ross.³ Zij concludeerden dat levendig taalgebruik moet voldoen aan een drietal aspecten: emotionele interesse, concreetheid en nabijheid.⁴ Een gedetailleerde bespreking van deze theorie volgt verderop in dit onderzoek. Het onderzoek naar levendig taalgebruik probeert voornamelijk vast te stellen of dit een persuasief effect heeft. De resultaten variëren echter nogal over de vraag of levendig taalgebruik ook daadwerkelijk een persuasief effect heeft. Onderzoeken als die van Taylor & Thompson of Frey & Eagly concluderen namelijk geen persuasief effect dat voortkomt uit levendig taalgebruik,⁵ terwijl onderzoeken als dat van Bell & Loftus, Shedler &

---

¹ Forum voor Democratie, 2017.

² Ov. *Met.* 1.497-502.

³ Nisbett, T. & Ross, L. 1980.

⁴ Nisbett, T. & Ross, L. 1980, p. 45.

⁵ Taylor, S. & Thompson, S. 1982; Frey K. & Eagly, A. 1993.

Manis, Block & Keller, Hansen & Wänke en Hustinx & De Wit die dit juist wel menen te vinden.⁶ Ook zijn er onderzoeken die wat genuanceerder zijn, zoals dat van Hustinx et al. waarin geen persuasief effect van levendigheid wordt vastgesteld, maar wel wordt aangedragen dat dit mogelijk komt door de irrelevantie van de levendige elementen, of dat van Guadagno et al. waarin wordt vastgesteld dat irrelevante details het persuasieve effect van levendig taalgebruik verhinderen terwijl dit niet bij relevante details gebeurt.⁷

Ook moet genoemd worden dat er ook onderzoeken die zich niet baseren op de drie door Nisbett en Ross geïntroduceerde aspecten.⁸ Zij gebruiken bijvoorbeeld een persoonlijk verhaal,⁹ stellen levendigheid gelijk aan concreetheid,¹⁰ of definiëren het concept van levendigheid helemaal niet.¹¹ De door Nisbett en Ross geïntroduceerde definitie van levendigheid wordt dus niet in elk onderzoek nageleefd, en dit resulteert in een zekere mate van vertroebeling met betrekking tot het concept van levendigheid.

Omdat het persuasieve effect van levendig taalgebruik in erg veel van de literatuur wordt bevestigd, vroeg ik me in het kader van interdisciplinariteit af of het niet een erg interessant idee zou zijn om het concept van levendig taalgebruik toe te passen in een onderzoek binnen de antieke literatuur. Omdat een groot deel van het levendigheidsonderzoek zich richt op een juridische context,¹² leek het mij interessant om te onderzoeken of er in antieke gerechtelijke redevoeringen ook al levendig taalgebruik werd gebruikt, en of hier ook al een basis voor bestond in de antieke retorica. Omdat de definitie van Nisbett en Ross het meest als leidend in de literatuur wordt gebruikt en deze definitie een duidelijk houvast verschaft over dit concept, zal deze definitie ook de basis vormen voor dit onderzoek. Als corpus is gekozen voor de *Pro Sexto Roscio* van Cicero.

In de *Pro Sexto Roscio* wordt Sextus Roscius junior door Cicero bijgestaan wanneer hij wordt beschuldigd van *parricidium*, oftewel vadermoord.¹³ Deze zaak was Cicero's eerste publieke rechtszaak, en daarnaast maakte de aanklacht dit tot een erg lastige zaak. Sextus is na de rechtszaak echter toch vrijgesproken en Cicero's carrière als fantastische redenaar was door dit grote succes begonnen¹⁴. Deze tekst moet daarom erg overtuigend zijn geweest, dus is het de

---

⁶ Bell, B. & Loftus, E. 1985; Shedler, J. & Manis, M. 1986; Block, L. & Keller P. 1997; Hansen, J. & Wänke, M. 2010; Hustinx, L. & De Wit E. 2012.

⁷ Guadagno, R. et al. 2011; Hustinx, L. et al. 2019.

⁸ Dit zijn onderzoeken als: Reyes, R. et al. 1980; Block L. & Keller P. 1997; Hansen, J. & Wänke, M. 2010.

⁹ Block L. & Keller P. 1997.

¹⁰ Reyes, R. et al. 1980.

¹¹ Hansen, J. & Wänke, M. 2010.

¹² Dit zijn onderzoeken als: Bell, B. & Loftus, E. 1985; Shedler, J. & Manis, M. 1986; Hustinx, L. & De Wit E. 2012.

¹³ Dyck, A. 2010, p. 1.

¹⁴ Dyck, A. 2010, pp. 18-19.

Thomas Mulder

perfecte kandidaat om te gebruiken in deze zoektocht naar levendigheid. De vraag die in dit onderzoek centraal zal staan is:

Op welke wijze gebruikt Cicero levendig taalgebruik in zijn Pro Roscio, en hoe verhoudt deze antieke levendigheid zich tot de moderne?

Voor de beantwoording van deze vraag als geheel is het nodig om eerst het tweede deel van de vraag te beantwoorden. Dit zal gebeuren door een korte analyse van de drie aspecten van levendig taalgebruik, en vervolgens een literatuuronderzoek naar primaire en secundaire literatuur over de antieke Romeinse retorica om vast te stellen wat de antieke tegenhangers zijn van deze drie aspecten in hoofdstuk 1. Op basis van de moderne aspecten en hun antieke tegenhangers zal vervolgens een methode worden vastgesteld om het corpus te analyseren op het gebied van deze aspecten. Deze methodes zullen daarom ook niet hier al worden vastgesteld, maar zullen in de respectievelijke hoofdstukken over de analyse (hoofdstuk 5 en 6) uiteen worden gezet.

Ook kan vanwege de omvang van dit onderzoek niet de gehele tekst van de *Pro Sexto Roscio* onderworpen worden aan een levendighedsanalyse. Daarom zal er slechts naar drie van de *partes orationis*, oftewel onderdelen van de redevoering, worden gekeken waarin levendig taalgebruik in hogere mate verwacht wordt. Hoofdstuk 2 tot en met 4 zullen elk van deze *partes* bespreken en verklaren waarom in elk deel levendig taalgebruik in hogere mate verwacht wordt.

Hoofdstuk 1. Levendigheid nu en in de oudheid

Zoals in de inleiding als is genoemd is de moderne theorie van levendig taalgebruik als eerste opgekomen in het onderzoek van Nisbett en Ross. Hierin definiëren zij levendig taalgebruik als volgt: "*Information may be described as vivid, that is, as likely to attract and hold our attention and to excite the imagination, to the extent that it is: (a) emotionally interesting, (b) concrete and imagery provoking, and (c) proximate in a sensory, temporal or spatial way.*"¹⁵ Taalgebruik dient dus aan een drietal aspecten te voldoen om als levendig te worden gezien. Ten eerste moet het emotioneel interessant zijn voor de toehoorder. Het Engelse *interest* is in deze instantie eigenlijk iets breder dan het Nederlandse 'interesse', omdat *interest* ook een zeker belang kan aangeven. *Emotional interest* zit daarom ook net tussen interesse en belang in. De toehoorder moet dus op emotioneel niveau een soort interesse en belang krijgen bij de informatie die door de spreker wordt gedeeld, en moet dus als het ware een zekere betrokkenheid gaan voelen.

Ten tweede moet het taalgebruik concreet zijn en beelden oproepen. De mate van concreetheid die een woord heeft, geeft aan in welke mate dit woord verwijst naar een entiteit in de werkelijkheid.¹⁶ Woorden als "koplamp" en "knot" zijn bijvoorbeeld concreter dan "liefde", omdat zij in hogere mate verwijzen naar een entiteit in de werkelijkheid. Een persoon kan bij deze woorden ook veel gemakkelijker de beelden oproepen van de entiteiten waarnaar deze woorden verwijzen. Bij "liefde" is het lastiger om een concreet beeld op te roepen.

Ten slotte moet het taalgebruik nabij zijn in zintuigelijke, temporele of ruimtelijke zin. Dit wil zeggen dat datgeen wat verteld wordt door de spreker zich op een zekere wijze in de directe omgeving van de toehoorder moet bevinden. Dit kan uiteraard in slechts één van de drie gespecificeerde dimensie, of een combinatie van meerdere, en hoeft dus niet te voldoen aan alle drie deze dimensies, zoals Hustinx en De Wit lijken te suggereren.¹⁷ Hustinx en De Wit menen dat de informatie het liefst moet worden verteld "door een nabije vertelinstantie, en niet uit de tweede of derde hand."¹⁸ Hierbij moet echter wel gezegd worden dat informatie uit de tweede hand wel levendig kan zijn.¹⁹ Nisbett en Ross illustreren dit aan de hand van een anekdote waarbij nabijheid als aspect van geloofwaardigheid wordt gebruikt. Hierbij vertelt een antropoloog een verhaal over iets wat hij heeft meegemaakt aan een collega, die dit vervolgens aan een van zijn vrienden vertelde. Nisbett en Ross stellen dat het geloof in deze informatie langzaam afneemt elke keer dat een verder verwijderde vertelinstantie het doorvertelt. De antropoloog heeft dus het meeste

---

¹⁵ Nisbett, R. & Ross, L. 1980, p. 45.

¹⁶ Douma, P. 1994, pp. 17-19; Brysbaert, M. et al. 2014, p. 904.

¹⁷ Hustinx, L. & De Wit, E. 2012, p. 214.

¹⁸ Hustinx, L. & De Wit, E. 2012, p. 214.

¹⁹ Nisbett, R. & Ross, L. 1980, p. 50.

geloof, dan de collega en daarna de vriend van de collega. Ook noemen Nisbett en Ross dat het verstrijken van slechts een paar dagen al effect kan hebben op de levendigheid van de informatie, maar dat dit kan deels ongedaan gemaakt worden door factoren als emotionele betrokkenheid, bekendheid, zintuiglijke intensiteit of informationele concreetheid.²⁰ De heftigheid van het feit dat een pleidooi om vadermoord draait, zou dus bijvoorbeeld kunnen mitigeren dat de rechtszaak pas een week of maand na het plegen van de moord plaatsvindt. Wanneer taalgebruik voldoet aan al deze aspecten – emotionele interesse, concreetheid en nabijheid –, spreekt men van levendig taalgebruik.

Na deze uiteenzetting over de moderne aspecten, is het moment aangebroken om hun antieke tegenhangers te vinden. Om te beginnen is er het aspect van emotionele interesse. Omdat het concept van een belang of interesse op emotioneel gebied niet wordt onderscheiden in de antieke retorica, zal voor de antieke tegenhanger van dit aspect voornamelijk op het emotionele aspect worden gefocust. Het operationaliseren van dit aspect wordt namelijk, zoals in het onderzoek van Hustinx en De Wit, onder andere gedaan door taal te gebruiken die “emotie opwekt”, waardoor het oproepen emoties *an sich* al genoeg is om aan dit aspect te voldoen.²¹ Wie ook maar een klein beetje kennis heeft van de antieke retorica, zal bij het horen van het woord ‘emotie’ gelijk moeten denken aan de drie middelen van overtuiging. Eén van deze middelen van overtuiging is *πάθος*, wat kortweg kan worden uitgelegd als overtuiging door middel van emotie. Dit is echter niet het volledige plaatje. De kwestie die ontstaat in de antieke theorie is het doorsijpelen van emoties uit *πάθος* in *ἥθος* na de tijd van Aristoteles.²² Waar deze twee middelen van overtuiging in principe duidelijk te scheiden lijken – *ἥθος* is karakter en *πάθος* is emotie – , blijkt dit in werkelijkheid toch niet zo helder. Milde emoties vallen niet meer onder de grotere emotieparaplu van *πάθος*, maar worden geschaard onder het reeds bestaande *ἥθος*: “*it is an ethos that deals with the emotions (affectus), closely related to pathos but involving the milder feelings.*”²³ De intensiteit van een emotie bepaalt dus onder welk middel van overtuiging hij valt: hevige emoties behoren tot *πάθος*, milde emoties behoren tot *ἥθος*. In de moderne theorie van levendig taalgebruik wordt er geen onderscheid gemaakt in de intensiteit van elke emotie. Het zou daarom logisch zijn om zowel *πάθος* als *ἥθος* op te nemen om dit aspect van levendig taalgebruik te vertalen naar de oudheid. De moeilijkheid die hiermee echter ontstaat is het feit dat *ἥθος* niet uitsluitend door milde emotie wordt gevormd, maar ook – althans in de Romeinse retorica – door *auctoritas*.²⁴ Deze *auctoritas* wordt verkregen door het verrichten van nobele daden door de

---

²⁰ Nisbett, R. & Ross, L. 1980, pp. 49-50.

²¹ Hustinx, L. & De Wit, E. 2012, p. 218.

²² Aristoteles’ *ἥθος* bestaat uit een drietal soorten, die geen van allen te maken hebben met het opwekken van emoties. May, J. 1988, pp. 1-3.

²³ May, J. 1988, p. 5.

²⁴ May, J. 1988, p. 7.

spreker zelf, of door zijn voorouders, en een *cursus honorum* was hierbij ook erg belangrijk.²⁵ ἦθος kan daarom niet in zijn volledigheid worden opgenomen in de antieke tegenhanger van emotionele interesse. Alleen het deel van ἦθος dat betrekking heeft op de mildere emoties kan als invulling van de antieke tegenhanger van emotionele interesse worden gezien naast πάθος. Om dit simpeler weer te geven zullen deze twee soorten emoties samen worden genomen onder de Latijnse term *affectus*, oftewel emoties.

Het tweede levendigheidaspect is de concreetheid van het taalgebruik. Het is niet voldoende om te wijzen naar de retorische stijldeugd *perspicuitas*, oftewel helderheid.²⁶ De informatie moet volgens Nisbett en Ross immers ook "*imagery provoking*" zijn.²⁷ De duidelijkheid is daarom niet genoeg om dit aspect in te vullen. Dit brengt onze zoektocht bij een element van de stijldeugd *ornatus*, oftewel verfraaiing. Volgens Quintilianus steekt *ornatus* uit boven alleen duidelijkheid en waarschijnlijkheid – die niet onder *ornatus* vallen –,²⁸ en dit lijkt te suggereren dat deze kwaliteit ook beelden oproept. Dit brengt ons bij *ἐνάργεια*, of zoals Quintilianus het in het Latijn noemt, *evidentia*.²⁹ Wanneer Quintilianus deze term introduceert, is het eerste wat hij hierover zegt dit: "*plus est evidentia ... quam perspicuitas, et illud patet, hoc se quodam modo ostendit*",³⁰ oftewel *evidentia* is meer dan duidelijkheid, en dat laatste stelt zich alleen open, terwijl dit eerste zichzelf toont. Er worden door vervolgens drie soorten *evidentia* onderscheiden. De eerste is die waarin een hele voorstelling in woorden geschilderd wordt, de tweede is die waarin een aangezicht bestaat uit een aantal details, en de derde is die waarin bijkomstigheden samen een situatie beschrijven.³¹ De eerste vorm van *evidentia* bestaat dus uit een gedetailleerde beschrijving van een beeld, de tweede uit een beschrijving van een beeld door middel van het beschrijven van details of aspecten hiervan, en de derde uit een beschrijving van bijkomstigheden van een situatie.

Om uit te leggen hoe deze *evidentia* tot stand kan komen, moeten we terug naar het emotionele aspect van levendigheid. Wanneer Quintilianus zich afvraagt hoe we precies bewogen kunnen worden, geeft hij als antwoord dat "*quas φαντασίας Graeci vocant (nos sane visiones apellemus), per quas imagines rerum absentium ita repraesentantur animo, ut eas cernere oculis ac praesentes habere videamur, has quisquis bene ceperit is erit in adfectibus potentissimus.*"³² De

---

²⁵ May, J. 1988, p. 7.

²⁶ Lausberg, H. 1988, §§ 528-529.

²⁷ Nisbett, R. & Ross, L. 1980, p. 45.

²⁸ Quint. *Inst.* 8.3.61.

²⁹ Quint. *Inst.* 8.3.61.

³⁰ Quint. *Inst.* 8.3.61.

³¹ Quint. *Inst.* 8.3.63-70.

³² Wie ook maar deze zaken goed heeft begrepen, die de Grieken *φαντασίας* noemen (laten wij ze uiteraard verschijningen noemen), waardoor voorstellingen van afwezige zaken zo worden weergegeven aan de geest dat

redenaar die het beste een situatie kan beschrijven door middel van voorstellingen die voor de toehoorders echt lijkt te zijn, heeft dus een emotioneel effect op deze toehoorders. Deze verschijningen zijn echter slechts de eerste stap. Quintilianus noemt dat het effect van deze *visiones evidentia* is.³³ Hiermee wordt *evidentia* dus direct gekoppeld aan emoties. Volgens Hustinx et al. “is er een hoge correlatie tussen voorstelbaarheid (imagery) en emotionele respons gevonden.”³⁴ Dit gegeven verduidelijkt retrospectief het feit dat *πάθος* en *evidentia* in zekere mate met elkaar verbonden lijken binnen de antieke theorie zoals Quintilianus die uiteen zet.³⁵ *Evidentia* volgens Quintilianus lijkt bovenal een retorisch middel om de toehoorders zich een situatie in zodanige mate voor zich te laten zien in hun geest dat ze deze situatie ook daadwerkelijk beleven en daarmee ook gedwongen zijn om de emoties te ervaren die iemand in een dergelijke situatie zou voelen. Dit zorgt dus ook voor emotionele interesse in de zaken die verteld worden, omdat de toehoorder zichzelf betrokken maakt bij wat de redenaar vertelt.

Hiermee komen we ook gelijk aan bij het laatste aspect: nabijheid. Zoals hierboven al genoemd is kan het oproepen van *visiones* het ook laten lijken dat een situatie zich op dat moment afspeelt, en dus voor zeer hoge nabijheid zorgt, omdat de toehoorder zelf aanwezig lijkt te zijn in die beschreven situatie. Het inzetten van *evidentia* zou hiermee dus een soort instant-nabijheid veroorzaken bij de toehoorder waar de redenaar dit graag zou willen, en daarnaast ook gelijk de emotionele interesse verhogen in wat er op dat moment uiteengezet wordt.

De moderne levendigheidstheorie zoals die is ontwikkeld door Nisbett en Ross kent dus drie aspecten: emotionele interesse, concreetheid en nabijheid. Zoals net is aangetoond, hebben deze aspecten ook tegenhangers uit de oudheid. Voor emotionele interesse is dit *affectus*, oftewel emoties, en dit betreft zowel de hevige emoties van *πάθος*, als de milde emoties die verbonden worden met *ἦθος*. De antieke tegenhanger van concreetheid is *evidentia*, en dit is ook de tegenhanger van het aspect nabijheid. Ook wordt emotionele interesse opgewekt door *evidentia*, omdat deze gedetailleerde beschrijvingen emoties oproepen. *Evidentia* is dus duidelijk de verbindende factor binnen de antieke theorie van levendig taalgebruik, omdat dit in zijn eentje voor alle drie de aspecten van levendig taalgebruik tegelijk zorgt.

---

wij ze met onze ogen waar schijnen te nemen en ze als aanwezig beschouwen, zal het meest bekwaam worden in emoties. Quint. Inst. 6.2.29.

³³ Quint. Inst. 6.2.32.

³⁴ Hustinx, L. et al. 2019, p. 132.

³⁵ Ook Lausberg concludeert dit emotionele effect van *evidentia*: “The detailed description of the whole object is a product of the author’s fantasy and, accordingly, has a “realistic” and emotive effect on the audience.” Lausberg, H. 1988, §813.

Hoofdstuk 2. Het *exordium*

Binnen de *partes orationis* zijn er een aantal onderdelen waarin levendig taalgebruik in hogere mate verwacht wordt. Deze verwachting komt voort uit de functie van elk van deze onderdelen binnen de gehele redevoering. Het eerste onderdeel waarbij levendig taalgebruik in hogere mate verwacht wordt is het *exordium*.

Cicero zelf schrijft over het *exordium* in zijn *De Inventione*. Hij meent dat het *exordium* een passage is die de geest van de toehoorder "*idonee*" voorbereidt op de rest van de redevoering.³⁶ *Idonee comparans* kan in deze context worden opgevat als *priming* van de toehoorder, omdat dit voorbereiden voornamelijk bestaat uit het beïnvloeden van de toehoorder. Dit gebeurt volgens Cicero als de spreker zijn toehoorder *benivolum*, *attentum* en *docilem*, oftewel welwillend, aandachtig en ontvankelijk, weet te maken.³⁷ Vervolgens wordt voor elk van deze drie aspecten uitgewerkt op welke wijze ze precies bereikt kunnen worden.

Ten eerste wordt het welwillend maken van de toehoorder volgens Cicero bereikt vanuit een viertal plekken: vanuit de spreker zelf, vanuit de tegenstanders, vanuit het karakter van de jury, en als laatste vanuit de zaak zelf.³⁸ Voor elk van deze vier *loci* noemt Cicero vervolgens ook een aantal manieren waarop deze in een redevoering kunnen worden toegepast.³⁹

Ten tweede kan een spreker volgens Cicero zijn toehoorder aandachtig maken door middel van een aantal zaken. Hij kan aantonen dat de zaak groots, nieuw of verbazingwekkend is. Ook kan hij noemen dat hij alle mensen, de toehoorders zelf, een aantal bekende mensen, de goden of de hele maatschappij aangaat. Cicero noemt verder dat de redenaar kan toelichten dat hij de zaak slechts beknopt zal behandelen en vervolgens het vraagstuk – of de vraagstukken in het geval er meerdere aan bod komen – uiteen te zetten.

Ten derde en als laatste rest nog het ontvankelijk maken van de toehoorder, en Cicero is hier tamelijk beknopt over. Het eerste wat hij zegt wat betreft dit aspect is het duidelijk en kort uiteen zetten van de kern van de zaak, in het bijzonder waar het strijdpunt van het conflict zich bevindt. Zijn tweede punt betreft niet een advies over wat een redenaar kan doen, maar meer over wanneer hij dit het beste kan doen. Cicero meent namelijk dat het ontvankelijk maken van de toehoorder het beste tegelijk kan gebeuren met het aandachtig maken. Dit verklaart hij als volgt:

---

³⁶ Cic. *Inv.* 1.20.

³⁷ Cic. *Inv.* 1.20.

³⁸ Cic. *Inv.* 1.22.

³⁹ Cic. *Inv.* 1.22.

“*Nam is est maxime docilis qui attentissime est paratus audire*”,⁴⁰ oftewel dat hij die bereid is zeer aandachtig te luisteren immers zeer ontvankelijk is.

De Inventione vormt echter niet Cicero's enige uiteenzetting over deze drie aspecten. In zijn *De Partitione Oratoria* noemt hij namelijk dat het doel van het exordium is om *amice*, *intellegenter* en *attente* te luisteren,⁴¹ oftewel om welgezend, begripvol en aandachtig te luisteren. Deze drie aspecten corresponderen met de aspecten uit *De Inventione*.⁴² Door deze andere omschrijving van de aspecten blijkt ook het intellectuele karakter van *docilitas*,⁴³ waardoor ook de verbinding met de Latijnse term voor het gebruiken van *λόγος*, het werkwoord *docere*, in mijn optiek erg duidelijk wordt. Hierdoor ontstaat ook de vraag of de overige twee aspecten gekoppeld kunnen worden aan de overige twee middelen van overtuiging.

Als eerste is er *benevolentia*. Zoals hierboven al is aangegeven, kan dit middels vier *loci* worden bereikt. Quintilianus beschrijft in zijn theorie over het gebruiken van deze *loci* het overtuigingsmiddel van *conciliare*.⁴⁴ Dit overtuigingsmiddel wordt gezien als de Latijnse tegenhanger van het Griekse *ἡθος*.⁴⁵ Daarom kunnen we het aspect *benevolentia* koppelen aan *ἡθος*.

Daarnaast is er ook nog *attentio*. Voor een beter begrip van dit aspect zullen we ook naar de theorie van Quintilianus kijken. Quintilianus meent dat in het *exordium* geen heftige emotie moet worden opgeroepen.⁴⁶ Wel noemt hij verder in zijn bespreking dat een rechter onder andere aandachtig wordt als hij “*aut sua vice aut rei publicae commovetur*”, oftewel dat hij ofwel namens zichzelf ofwel namens de republiek wordt bewogen, en dat zijn geest “*agitandus est*”, oftewel heen en weer moet worden geschud, door hoop, angst, waarschuwing en smeekbeden.⁴⁷ *Movere* wordt gezien als de Latijnse tegenhanger van het Griekse *πάθος*.⁴⁸ Quintilianus lijkt met het gebruiken van *commovere* en *agitare* te wijzen naar dit middel van overtuiging bij het oproepen van *attentio*, al zou dit in strijd zijn met zijn eerdere opmerking dat in het *exordium* geen hevige emoties opgeroepen dienen te worden. Quintilianus lijkt zich dus tegen te spreken door te verwijzen naar een middel van overtuiging waarvan hij zegt dat dit niet past in dit deel van de redevoering.

Verderop in zijn *Institutio Oratoria* biedt Quintilianus mogelijk een oplossing voor deze tegenstelling. In zijn bespreking over het oproepen van emoties in de *peroratio* zegt hij dat het

---

⁴⁰ Cic. *Inv.* 1.23.

⁴¹ Cic. *Part.* 29.

⁴² Donnelly, F. 1912, p. 206.

⁴³ Donnelly, F. 1912, p. 207.

⁴⁴ Quint. *Inst.* 4.1.16, 23 en 25-26.

⁴⁵ Cic. *De Or.* 2.115; May, J. 1988, pp. 3-4.

⁴⁶ Quint. *Inst.* 4.1.28.

⁴⁷ Quint. *Inst.* 4.1.33.

⁴⁸ Cic. *De Or.* 2.115; May, J. 1988, pp. 3-4.

oproepen van emoties in alle *partes orationis* plaats moet vinden, al is het in kortere vorm, maar dat dit grotendeels in de *peroratio* moet gebeuren.⁴⁹ Omdat het gebruik van *πάθος* dus ook in zekere mate in het *exordium* plaatsvindt, is het dus redelijk om aan te nemen dat dit gebeurt bij het *attentum* maken van de toehoorder, voornamelijk omdat het gebruik van *commovere* en *agitare* bij het bereiken van dit aspect hier in mijn optiek ook op wijst. Het door elkaar schudden van de toehoorder maakt hem dus aandachtig. We kunnen dus stellen dat het aspect *docilitas* verbonden kan worden met *λόγος*, *benevolentia* met *ἡθος*, en *attentio* met *πάθος*.

Het *exordium* dient dus drie zaken op te wekken bij de toehoorder: *benevolentia*, *attentio* en *docilitas*. Deze drie zaken kunnen worden verbonden met de drie middelen van overtuiging. Cicero merkt hierbij op dat *docilitas* en *attentio* het beste op hetzelfde moment opgewekt kunnen worden bij de toehoorder, en daarom zullen op hetzelfde moment duidelijke en emotionele taal worden gebruikt. Zoals in hoofdstuk 1 is aangetoond, bestaat *evidentia* uit een gedetailleerde beschrijving die emoties oproept bij de toehoorder door het beschrevene als het ware voor de ogen van de toehoorder te plaatsen. Het gebruik van *evidentia* zou dus een zeer passende invulling vormen voor het tegelijk oproepen van *docilitas* en *attentio*, die verbonden worden met *λόγος* en *πάθος*. Ook wordt door een aantal van de manieren om *attentio* op te wekken de emotionele interesse in de zaak verhoogd. Omdat alle aspecten van levendig taalgebruik – emotionele interesse, concreetheid en nabijheid – dus op basis van de theorie over het *exordium* verwacht kunnen worden in deze *pars orationis*, wordt levendig taalgebruik ook in hogere mate verwacht in het *exordium*.

---

⁴⁹ Quint. *Inst.* 6.1.51.

Hoofdstuk 3. De *narratio*

Het tweede deel van de redevoering waarin levendig taalgebruik verwacht wordt is de *narratio*. Dit deel wordt door Cicero in *De Inventione* uitgelegd als een “*rerum gestarum aut ut gestarum expositio*”, oftewel een uiteenzetting van de zaken die hebben plaatsgevonden, of zoals ze plaatsgevonden zouden hebben. Dit “*aut ut gestarum*” geeft ook aan dat de spreker zijn uiteenzetting van de feiten kan kleuren of zelfs zaken kan verzinnen. Van deze uiteenzetting zijn er volgens Cicero drie soorten. Bij de eerste soort worden de zaak zelf en de gehele reden voor het geschil genoemd. De tweede soort betreft een soort digressie die zaken betreft buiten de zaak zelf, met als doel om iemand verdacht te maken, een vergelijking te maken, om simpelweg om als vermaak te dienen, of om een amplificatie te maken. De derde en laatste soort is volgens Cicero “*remotum a civilibus causis*”, oftewel ver van de burgerlijke zaken, en dient volledig als vermaak.

Deze laatste soort wordt door Cicero vervolgens nog eens verdeeld in twee groepen: de groep *in negotiis*, oftewel met betrekking tot zaken, en de groep *in personis*, oftewel met betrekking tot personen. Ook de in groep *in negotiis* wordt door Cicero een onderverdeling aangebracht. Hierbij worden *fabula*, *historia* en *argumentum* onderscheiden. De *fabula* betreft een uiteenzetting waarin de zaken “*nec verae nec veri similes*”, oftewel noch waarachtig noch waarschijnlijk, zijn. De *historia* bestaat uit een weergave van de zaken zoals ze hebben plaatsgevonden, maar verwijderd van herinnering van onze leeftijd. Het *argumentum* ten slotte is volgens Cicero een “*ficta res, quae tamen fieri potuit*”, oftewel een verzonnen uiteenzetting van feiten die toch had kunnen gebeuren.⁵⁰ Lausberg concludeert tevens een specifiek doel voor elk van deze soorten. Hij meent namelijk dat de *fabula* het doel heeft om te *delectare*, de *historia* om te *docere* en het *argumentum* om te *delectare*.⁵¹ Hiermee verbindt hij deze soorten uiteenzetting dus aan ἡθος (de *fabula* en het *argumentum*) en aan λόγος (de *historia*). Over de uiteenzetting *in personis* legt Cicero verder nog uit dat zij ook over de taal en de geest van de personen gaat, wat Lausberg typeert als een “*psychological novel*”.⁵²

Na de uitleg van de algemene theorie richt Cicero zich specifiek op de *narratio* binnen gerechtelijke pleidooien. Cicero meent dat deze *narratio* een drietal zaken moet bezitten: hij moet *brevis*, oftewel bondig, *aperta*, oftewel duidelijk, en *probabilis*, oftewel waarschijnlijk, zijn.⁵³ Voor elk van deze zaken geeft Cicero ook aanwijzingen hoe ze te bereiken zijn. Een uiteenzetting is volgens Cicero *brevis* als hij begint met het nodige en niet terugkomt op de meest verafgelegen punten, als niet alle delen besproken worden als slechts de essentie volstaat, als hij niet langer is

---

⁵⁰ Cic. *Inv.* 1.27.

⁵¹ Lausberg, H. 1988, § 290.

⁵² Cic. *Inv.* 1.27; Lausberg, H. 1988, § 290.

⁵³ Cic. *Inv.* 1.28.

dan nodig, als hij niet overgaat in een ander verhaal, als soms iets dat niet genoemd is kan worden opgemaakt uit wat er gezegd is, als zaken die tot last zijn en die niet tot last, maar ook niet ten gunste zijn van de zaak weggelaten worden, als iets slechts éénmaal genoemd wordt en als hij niet opnieuw doorgaat vanuit het punt dat net is afgesloten.⁵⁴

Een uiteenzetting wordt *aperta* als de volgorde van gebeurtenissen wordt aangehouden, als er niet warrig en ingewikkeld wordt gesproken, als er niet naar een andere zaak wordt overgegaan, als er niet wordt teruggegaan naar het uiterste begin en niet wordt doorgegaan tot het uiterste einde, als iets wat betrekking heeft op de zaak niet wordt weggelaten en als de voorschriften voor het bereiken van bondigheid worden nagevolgd.⁵⁵

Ten slotte zal een uiteenzetting *probabilis* zijn als de zaken schijnen te zijn zoals ze in de werkelijkheid voorkomen, als het personen klinken zoals ze horen te klinken, als er motief en gelegenheid voor het plegen van de daden is, en als het verhaal past bij de aard van hun actoren, de gewoontes van het volk en de mening van de toehoorders.⁵⁶

Quintilianus noemt verder in zijn behandeling van de *narratio* het volgende: "*evidentia in narratione ... est quidem magna virtus*", oftewel *evidentia* is zeker een grote deugd in de *narratio*, wanneer de waarheid niet alleen verteld moet worden maar ook op een zekere manier getoond moet worden.⁵⁷ Ook Lausberg meent dat *evidentia* die gebruikt is om een gebeurtenis die emoties bevat voor de ogen van de toehoorders te plaatsen, zeker bij een *narratio aperta* en *probabilis* hoort.⁵⁸ Hij noemt *evidentia* voor de *narratio* zelfs een "*enhancement of the necessary virtues of 'clarity' and 'probability'*".⁵⁹ De voorschriften voor het bereiken van bondigheid moeten dus geheel niet gezien worden als obstakels voor het gebruik van levendig taalgebruik. *Evidentia* past zelfs zeer goed binnen dit deel van de redevoering. Ook is er absoluut de ruimte voor emoties. Zoals al eerder is gebleken, worden een aantal soorten van de *narratio*, de *fabula* en het *argumentum*, in verband gebracht met *ἦθος*. Ook *πάθος* kan volgens Lausberg verwacht worden binnen *evidentia* in de *narratio*. Quintilianus noemt zelfs nog de specifieke redevoering die in dit onderzoek centraal zal staan, de *Pro Roscio*, dat Cicero een verzonnen uiteenzetting voordraagt om emoties op te roepen bij de toehoorders.⁶⁰ Hij verwijst hier echter naar een passage uit de *argumentatio*, en dus niet uit de *narratio* zelf. Deze passage mag dan een gelogen narratief zijn, maar dit narratief

---

⁵⁴ Cic. *Inv.* 1.28.

⁵⁵ Cic. *Inv.* 1.29.

⁵⁶ Cic. *Inv.* 1.29.

⁵⁷ Quint. *Inst.* 4.2.64.

⁵⁸ Lausberg, H. 1988, § 334.

⁵⁹ Lausberg, H. 1988, § 810.

⁶⁰ Quintilianus zegt dat deze passage "*circa Chrysogonum*", oftewel over Chrysogonus, gaat. Zoals Dyck ook bevestigt, is dit c.60. Cic. *S. Rosc.* 60; Quint. *Inst.* 4.2.19; Dyck, A. 2010, p. 128.

Thomas Mulder

maakt geen deel uit van de *narratio*, en zal daarom niet relevant zijn voor dit onderzoek.⁶¹ Ook in dit deel van de redevoering kan dus een zekere mate van levendig taalgebruik verwacht worden.

---

⁶¹ Dyck, A. 2010, p. 128.

Hoofdstuk 4. De *peroratio*

De laatste *pars orationis* waarin een hogere mate van levendig taalgebruik verwacht wordt is de *peroratio* of *conclusio*. Dit laatste deel wordt door Cicero verdeeld in drie onderdelen. Deze onderdelen zijn de *enumeratio*, oftewel opsomming, *indignatio*, oftewel verontwaardiging, en de *conquestio*, oftewel beklag.⁶² Quintilianus onderscheidt binnen deze drie onderdelen ook nog het deel *in rebus*, oftewel het feitelijke deel, en het deel *in adfectibus*, oftewel het emotionele deel.⁶³

Cicero bespreekt als eerste de *enumeratio*. Hierover zegt hij dat in deze passage alle zaken uit de redevoering nog eens bij elkaar wordt geplaatst om zo het geheugen van de toehoorder op te frissen en de zaken in hun blikveld te plaatsen.⁶⁴ Quintilianus omschrijft dit wellicht iets bondiger, maar ook voegt hij hier nog een extra aspect aan toe. Hij meent namelijk dat de *enumeratio* “*et memoriam iudicis reficit et totam simul causam ponit ante oculos, et, etiam si per singula minus moverat, turba valet*”, oftewel dat dit zowel het geheugen van de rechter opfrist, als de hele zaak tegelijk voor de ogen van de toehoorders plaatst, en zelfs als de individuele onderdelen de toehoorder niet al te veel raken, dat alle onderdelen bij elkaar dit wel zullen doen.⁶⁵ Waar Quintilianus dus net dit onderdeel van de *peroratio* categoriseerde als het deel dat geen betrekking heeft op de emoties, zien we nu dat zelfs dit niet-emotionele deel toch een zeker effect heeft op de emoties van de toehoorder.

Het tweede onderdeel van de *peroratio*, de *indignatio*, is volgens Cicero bedoeld om “*in aliquem hominem magnum odium aut in rem gravis offensio*”, oftewel een grote haat jegens een zeker individu, of een ernstige ontstemming jegens een zaak, op te wekken bij de toehoorder.⁶⁶ De manier waarop de redenaar dit doet, kan volgens Cicero vanuit een aantal *loci*, en in *De Inventione* noemt hij er vijftien. De eerste *locus* is het benoemen van het belang dat autoriteiten zoals de goden hebben in deze zaak, de tweede is het benoemen van de slachtoffers van de zaak waarover verontwaardiging wordt uitgesproken, en de derde is het afvragen wat er zou gebeuren als iedereen zo zou handelen als binnen deze zaak en het beweren dat dit misdaad zal stimuleren. In de vierde *locus* moet verklaard worden dat de uitkomst van deze zaak een precedent vormt voor misdadigers dat hun de vrijheid kan verschaffen om dit soort misdaad vrijuit te plegen, en *locus* vijf stelt dat, in tegenstelling tot andere zaken, in deze zaak een verkeerd oordeel niet later rechtgezet kan worden. De zesde *locus* bestaat uit het beweren dat deze daad met opzet is

---

⁶² Cic. *Inv.* 1.98.

⁶³ Quint. *Inst.* 6.1.1.

⁶⁴ Cic. *Inv.* 1.98.

⁶⁵ Quint. *Inst.* 6.1.1.

⁶⁶ Cic. *Inv.* 1.100.

Thomas Mulder

gepleegd en daarom niet ongestraft mag blijven, en de zevende *locus* stelt dat de misdaad is gepleegd met geweld of door invloed van rijkdom.

Locus acht is het beweren dat deze misdaad zo slecht is dat hij eigenlijk nauwelijks wordt gepleegd, zelfs niet door de meest roekeloze mannen, en daarbij kan ook nog benoemd worden dat deze daad gepleegd is tegen beroemde of zwakke mensen, of mensen met wie de spreker een zekere band heeft. In de negende *locus* wordt een vergelijking gemaakt tussen de misdaad in de eigen zaak en een andere misdaad om die in de eigen zaak zwaarder te laten lijken, in *locus* tien worden de omstandigheden van de misdaad en haar gevolgen *ante oculos*, oftewel voor de ogen van de toehoorders, geplaatst en worden al deze individuele zaken afgekeurd, en in de elfde *locus* wordt uitgelegd dat de misdaad geheel niet past bij de dader, en dat deze dader juist een ander zou tegenhouden als hij die misdaad zou plegen. *Locus* twaalf is het beweren dat deze misdaad ons als eerste is overkomen, en de dertiende *locus* bestaat uit het uiten van verontwaardiging over de arrogantie van de dader. De veertiende *locus* vraagt de toehoorders om zich te verplaatsen in het slachtoffer of in de naasten van het slachtoffer, en ten slotte bestaat *locus* vijftien uit het beweren dat we zelfs onze vijanden zulk onrecht niet aan zouden doen.⁶⁷

Ook voor het oproepen van medelijden in de *conquestio* noemt Cicero een aantal *loci*. De eerste *locus* voor medelijden is het benoemen van de goede situatie waarin het slachtoffer zich bevond en vervolgens de slechte situatie waarin hij zich nu bevindt, *locus* twee is het beschrijven van de slechte situatie waarin het slachtoffer verkeerde, verkeert en zal verkeren, en de derde *locus* bestaat uit het beschrijven van alle aspecten van de ellende waarin het slachtoffer zich nu bevindt. De vierde *locus* vraagt om het geleden leed te onthullen dat vanwege onder andere afkomst en leeftijd niet verdiend is, en *locus* vijf vraagt de spreker om alle rampen één voor één *ante oculos*, oftewel voor de ogen van de toehoorders, worden geplaatst zodat de toehoorders door zich alleen al voor te stellen medelijden voelen. *Locus* zes is het beweren dat het slachtoffer tegen alle verwachting in moeilijkheden ondervindt en dat hij hier alleen maar dieper in verzeild is geraakt, de zevende *locus* vraagt de toehoorders om aan hun geliefden te denken wanneer ze het slachtoffer zien, en de achtste *locus* bestaat uit het stellen dat er iets gebeurd is dat niet had mogen gebeuren of het tegenovergestelde, namelijk dat er iets niet is gebeurd dat wel had moeten gebeuren.

De negende *locus* bestaat uit het spreken tegen dieren of objecten, en *locus* tien onthult de hulpeloosheid en eenzaamheid van het slachtoffer. De elfde *locus* is het aanbevelen van het begraven van je kinderen, ouders of je eigen lichaam, of een andere gelijksoortige daad, de twaalfde *locus* bestaat uit het betreuren van het leven in afzondering van een geliefde, en *locus*

---

⁶⁷ Cic. *Inu.* 1.101-105.

dertien is het boos klagen dat het slachtoffer slecht wordt behandeld door mensen van wie dit het minst gepast is. De veertiende *locus* bestaat uit een smeekbede om genade aan de toehoorders, de vijftiende *locus* is het beweren dat we niet ons eigen ongeluk maar dat van een geliefde bejammeren, en ten slotte is *locus* zestien het aantonen dat onze ziel vol medelijden, nobel en verheven is en ellende duldt.⁶⁸

Zoals dus zojuist is aangetoond, bestaat de *peroratio* voor een zeer groot deel uit het oproepen van de emoties verontwaardiging en medelijden. De *loci* voor het oproepen van deze twee emoties bestaan vrijwel volledig uit het vergroten van de emotionele interesse in de zaak of in het slachtoffer, en twee van deze *loci* vragen in alles behalve naam om het toepassen van *evidentia*, wanneer er wordt gevraagd om zaken *ante oculos* te plaatsen.⁶⁹ Uiteraard kan *evidentia* ook binnen ander *loci* worden gebruikt, bijvoorbeeld wanneer er wordt gevraagd om gebeurtenissen of het leed van het slachtoffer uiteen te zetten. Ook zijn er een aantal *loci* waarbij van de toehoorder gevraagd wordt om zich in te leven in het slachtoffer of een naaste daarvan, waarmee de nabijheid vergroot wordt.

Naast het deel van de *peroratio* dat zich volledig op emoties richt, is er ook nog het deel *in rebus*. Het voor de ogen plaatsen van alle zaken in de *enumeratio* resulteert in de eerste plaats in een verhoogd gevoel van nabijheid tot de zaak. Quintilianus schrijft ook het volgende: "*in epilogo vero est qualem animum iudex in consilium ferat*", oftewel in de *peroratio* gaat het echter om wat voor gevoel de rechter het overleg mee in neemt.⁷⁰ Het zo levendig mogelijk neerzetten van je punt is daarom extra belangrijk in dit deel van de redevoering. Daarom wordt ook in dit laatste deel van de redevoering een hogere mate van levendig taalgebruik verwacht.

---

⁶⁸ Cic. *Inv.* 1.107-109.

⁶⁹ Het gaat hier om de tiende *locus* van de *indignatio* en de vijfde *locus* van de *conquestio*. Een andere naam voor *evidentia* is *sub oculos subiectio*.

⁷⁰ Quint. *Inst.* 6.1.10.

Hoofdstuk 5. Concreetheid

Nu vastgesteld is welke *partes orationis* relevant zijn om te analyseren op levendig taalgebruik, moet nog eens extra vastgesteld worden op welke wijze deze analyses precies zullen gebeuren. In plaats van een analyse op basis van de opgestelde antieke levendigheidstheorie, lijkt het in mijn optiek zinvoller om de aspecten uit moderne theorie als uitgangspunt te nemen met daarbij de antieke tegenhangers als ondersteuning. De antieke tegenhangers van de moderne aspecten zijn namelijk minder omvangrijk dan de moderne aspecten zelf. Een zin als 'hij brak de roeispaan' zal bijvoorbeeld geen *evidentia* bevatten, maar zal wel erg concreet zijn. Voor het aspect concreetheid zal daarom een methode worden opgezet op basis van het moderne aspect. De antieke tegenhangers van de moderne aspecten zullen in het volgende hoofdstuk een grotere rol spelen wanneer de analyse met betrekking tot emotionele interesse en nabijheid zal plaatsvinden.

Wat betreft het aspect concreetheid zal de gehele tekst voorzien worden van een concreetheidsscore op woordniveau.⁷¹ Deze concreetheidsscore zal gebaseerd zijn op het onderzoek van Brysbaert et al., waarin 40.000 Engelse lemmata voorzien zijn van een score van één tot vijf die de mate van concreetheid aangeeft.⁷² Wanneer de lemmata uit dit onderzoek niet voldoende dekkend zijn voor de Latijnse woorden uit de *Pro Roscio*, zal ook mijn eigen oordeel over de concreetheid van deze Latijnse woorden zwaar meewegen. Vervolgens zal er worden vastgesteld welke passages concreet genoeg zijn, en deze concrete passages zullen vervolgens verder worden geanalyseerd op het gebied van de overige twee aspecten, om vast te stellen of elk van deze passages naast alleen concreet ook nog levendig zijn.

Een 'concrete passage' is een zin met minstens één zinsdeel dat minstens twee woorden die een concreetheidsscore van 3,5 of hoger heeft. Hierbij wordt 'zinsdeel' gebruikt als overkoepelende categorie van hoofd- en bijzin. De grens van 3,5 of hoger is gekozen omdat woorden met een zodanige score allemaal als bovengemiddeld concreet worden gezien. Voor het afbakenen van de zinnen zal ik uitgaan van de teksteditie van Dyck, en zal ik naast de reguliere zinsbeëindigende leestekens (de punt, het vraagteken en het uitroepteken) ook de puntkomma en dubbele punt beschouwen als zinsbeëindigende leestekens, behalve in uitroepen als "*per deos immortales!*".⁷³

---

⁷¹ Het toekennen van deze concreetheidsscore leidt tot een tekst waarbij elke individuele score correspondeert met een zekere kleur. Hierdoor ontstaat een visualisering van de concreetheid op woordniveau voor de gehele redevoering. Om de kleurschaal niet te ingewikkeld te maken, is gekozen om elke score af te ronden tot het meest nabij gelegen halve of hele getal. In totaal zijn er dus negen verschillende scores met corresponderende kleuren die reiken van één tot vijf. Deze scores zijn ook opgenomen als bijlage.

⁷² Brysbaert, M. et al. 2014.

⁷³ Dyck, A. 2010, p. 109.

Omdat de *Pro Roscio* nu eenmaal niet bestaat uit Engelse lemmata, ontstaat er een kleine lastigheid. Deze lastigheid is het accuraat vertalen van de Latijnse woorden om zo hun concreetheidsscore vast te stellen op basis van hun Engelse vertaling, en dan neem je ook nog eens aan dat een moderne spreker van Engels dezelfde concepten concreet zou vinden als een Latijn sprekende Romein uit de oudheid. Omdat een perfecte vertaling van een woord vrijwel onbereikbaar is, benadruk ik dat deze methode slechts een benadering vormt, omdat het met de kennis die nu aan ons beschikbaar is geheel onmogelijk is om in een andere taal een perfecte weergave te creëren van een woord uit een taal zoals het Latijn. Een zeer groot deel van de Latijnse woorden kan niet met slechts één specifiek lemma vertaald worden. Ook is het onmogelijk om elk van de synoniemen in één van de talen perfect te koppelen aan de synoniemen in de andere taal. Bij het Latijnse woord *dicere* zou de Engelse vertaling bijvoorbeeld 'say' kunnen zijn, maar het woord 'tell' zou ook mogelijk zijn als vertaling. In dit soort gevallen worden de scores van alle synoniemen meegewogen tot een gemiddelde score. De score zal daarom geen perfecte match zijn, maar slechts een benadering.

Ook is er de kwestie van de naamvallen in het Latijn. Omdat het Engels alleen vormverschillen kent bij persoonlijke voornaamwoorden voor de eerste, tweede en vierde naamval, zal dit ook de enige woordsoort zijn waarbij de vorm van het woord wordt meegenomen bij het geven van de concreetheidsscore, omdat uit de woordenlijst ook blijkt dat verschillende naamvallen van woorden, zoals bij "he" en "him", een verschillende score krijgen.

Verder is het belangrijk ons af te vragen of elk Latijns lemma in elke vorm en in elke context dezelfde score moet krijgen, of dat er meerdere scores mogelijk zijn, afhankelijk van context en vorm. In de woordenlijst van Brysbaert et al. is het zo dat elk lemma weliswaar gecategoriseerd is in termen van woordsoort, maar er niet is aangegeven wat de definitie, of mogelijke uiteenlopende definities van dit woord, is. Na een kritische inspectie van een aantal woorden vielen mij een aantal zaken op. Ten eerste stuitte ik op het lemma "can" (lemma 23421), dat gecategoriseerd is als werkwoord. Op het eerste gezicht leken dit lemma en de bijkomstige data erg plausibel, maar al snel leek dit toch een stuk minder aannemelijk. "Can" als werkwoord kan namelijk niet alleen als "kunnen" worden geïnterpreteerd, maar ook als "inblikken". Dit werd duidelijk toen opviel dat de concreetheidsscore van dit lemma vrij hoog was, en deze score in mijn optiek niet verwacht zou zijn bij het lemma "kunnen".

Wat hieruit kan worden afgeleid is dat polysemie zeker mogelijk is binnen de woordenlijst van Brysbaert, en dat dit dus ook mogelijk moet zijn voor de woorden uit de Latijnse tekst. Omdat het beoordelen van Latijnse woorden in zekere mate een vorm van *reverse engineering* is van de woordenlijst van Brysbaert et al. – het deduceren van de concreetheid van een woord door middel van de scores van vertalingen van dit woord in plaats van het induceren van de concreetheid van

Thomas Mulder

een woord door middel van de input van proefpersonen – is het dus mogelijk om een enkel Latijns lemma meerdere scores toe te kennen, afhankelijk van context. Dit zal echter alleen gebeuren bij significante betekenisverschillen, en niet bij minuscule details, omdat de methode in dit onderzoek slechts een benadering is van de concreetheid van de tekst. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld het woord *iudicium*. Dit woord heeft in deze tekst twee erg verschillende betekenissen die beide een vrij verschillende score kennen. Daarom is er onderscheid gemaakt tussen de context waarin dit woord “gerechtshof” betekent en de context waarin het “rechtszaak” betekent.

Verder viel mij een zekere incorrectheid op bij het lemma “*allspice*” (lemma 23424), dat ook gecategoriseerd is als werkwoord, maar toch echt een zelfstandig naamwoord moet zijn. Deze opmerking resulteerde er dan ook in dat deze woordenlijst met nog meer voorzichtigheid en wantrouwen zou worden gebruikt bij het beoordelen van de Latijnse tekst. Daarom zal ook mijn eigen oordeel in een aantal gevallen worden meegewogen met het toekennen van een score.

Ten slotte is het nuttig om te vermelden dat er naast een bijlage met negen scorecategorieën, ook een bijlage is gemaakt met slechts twee categorieën. In deze bijlage zijn de negen scores simpelweg ingedeeld in concreet genoeg (een score van 3,5 of hoger) en niet concreet genoeg (een score van 3,0 of lager), respectievelijk de kleuren groen en oranje. Deze bijlage is toegevoegd om nog simpeler onderscheid te kunnen maken tussen woorden die wel en niet concreet genoeg zijn.

Hoofdstuk 6. Emotionele interesse en nabijheid

Na het vaststellen van de concrete passages in de geselecteerde *partes orationis* van de *Pro Roscio*, moet er ook een analyse plaatsvinden om vast te stellen of deze passages ook emotionele interesse en nabijheid bevatten. De analyse op het gebied van dit aspect van levendig taalgebruik worden samengenomen met die op het gebied van emotionele interesse. Voor het aspect nabijheid zal voornamelijk worden gezocht naar taal die refereert aan directe omgeving en het huidige moment, of naar vormen van *evidentia* die deze nabijheid ook creëren. Ook zal een zin waarin de directe rede wordt gebruikt als nabijer worden gezien dan een zin in de indirecte rede, volgens de operationalisering van nabijheid in het onderzoek van Hustinx en De Wit.⁷⁴

Voor de analyse op het gebied van emotionele interesse zal per concrete passage worden vastgesteld of Cicero op enige wijze een *emotional interest* opwekt bij de toehoorder, bijvoorbeeld door zaken te noemen die de normen en waarden van de toehoorder schenden. Ook zal er worden gekeken naar het opwekken van emoties, omdat de antieke tegenhanger van emotionele interesse bestaat uit *adfectus*. De passages die concreet genoeg zijn, zijn zo veel mogelijk bij elkaar geplaatst, maar wel op de caput-grens afgescheiden, behalve op plekken waar dit inhoudelijk gezien niet verstandig was. Verder zijn voor het leesgemak de passages die worden geanalyseerd weergegeven in de tweekleurige versie van de concreetheidsscores die als bijlage 2 is opgenomen.

Exordium

1. “*Credo ego vos, iudices, mirari quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus.*” (Cic. S. Rosc. 1)

“Ik geloof dat u, rechters, zich verwondert over wat de reden is dat, hoewel zoveel van de beste redenaars en zeer edele mannen hier zitten, ik juist ben opgestaan. Ik die noch in leeftijd, noch in talent, noch in gezag met hen die hier zitten moet worden vergeleken.”

In de opening van zijn pleidooi zien we dat Cicero zichzelf bescheiden neerzet door zichzelf als mindere redenaar te profileren. Dit heeft als gevolg dat de toehoorder sympathie ontwikkelt voor Cicero, en daarmee ook voor zijn cliënt Sextus Roscius junior. Ook lijkt deze opening – voornamelijk door het gebruik van *mirari* – een emotionele interesse in de rechtszaak op te wekken omdat het de toehoorder zich laat afvragen hoe Cicero als mindere redenaar ooit een kans maakt om deze rechtszaak te winnen voor zijn cliënt.

Door expliciet te verwijzen naar feiten die direct waargenomen kunnen worden door de toehoorder, namelijk dat er *summi oratores hominesque nobilissimi* op de tribune zitten en Cicero

---

⁷⁴ Hustinx, L. & De Wit, E. 2012, p. 218.

Thomas Mulder

zelf staat op dat moment, wordt de nabijheid in deze passage verhoogd door Cicero. Deze openingszin voldoet daarom aan alle drie de aspecten van levendig taalgebruik.

2. "*Quae me igitur res praeter ceteros impulit ut causam Sex. Rosci recipere?*" (Cic. S. Rosc. 2)

"welke zaak heeft mij dus meer dan alle anderen aangezet om de zaak van Sextus Roscius aan te nemen?"

Met deze vraag lijkt Cicero verwondering in de toehoorder op te willen roepen, waardoor er emotionele interesse ontstaat in de zaak. Naast het feit dat de zin in de directe rede is geschreven, wordt er weinig nabijheid in verwerkt. Deze passage is daarom niet levendig.

3. "*Ego autem si omnia quae dicenda sunt libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in vulgus emanare poterit.*" (Cic. S. Rosc. 3)

"Als ik echter alles dat gezegd moet worden vrijuit zal zeggen, zal mijn redevoering toch niet op een gelijke wijze tevoorschijn komen en zich onder het volk verbreiden."

In deze korte passage wordt door Cicero opgemerkt dat hij vrijer zal spreken dan de anderen. Hij roept hier echter geen emotie of emotionele interesse mee op. Verder is er door het gebruik van de toekomstige tijd ook weinig nabijheid te vinden, en is de passage te kort en beknopt om de verspreiding onder het volk voor je te zien, waardoor deze passage niet levendig is.

4. "*Quorum ego nec benevolentiam erga me ignorare nec auctoritatem aspernari nec voluntatem neglegere debebam. His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus qui maximo ingenio sed relictus ex omnibus qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius verum uti ne omnino desertus esset.*" (Cic. S. Rosc. 4-5)

"Noch mocht ik hun welwillendheid ten opzichte van mij negeren, noch mocht ik hun gezag verwerpen, noch hun verlangens verwaarlozen. Vanwege deze redenen ben ik voor deze zaak naar voren gekomen als advocaat, niet als enige man verkozen die met zeer groot talent kon spreken, maar als man die van allen overbleef die dit met het minste gevaar kon, en niet opdat Sextus Roscius met een voldoende sterke bescherming verdedigd zou zijn, maar opdat hij niet geheel in de steek gelaten zou zijn."

Deze passage roept medelijden voor Sextus Roscius junior op, omdat er volgens Cicero niemand behalve hemzelf is die Sextus wilde verdedigen in deze rechtszaak, en dat Cicero zelf meer een laatste redmiddel bij gebrek aan beter is. Hij spreekt immers niet met "*maximo ingenio*", maar met "*minimo periculo*". Door het oproepen van dit medelijden voor Sextus, wordt ook de emotionele interesse in de zaak verhoogd, omdat de toehoorder nu sterkere gevoelens heeft voor Sextus. Naast deze verhoogde emotionele interesse, komt deze informatie ook van een nabije

vertelinstantie, omdat deze situatie Cicero zelf is overkomen. Daarom is deze passage dan ook erg levendig.

5. "*Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Rosci, quae sunt sexagens, quae de viro clarissimo et fortissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus nummum sese dicit emisse adulescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invaserit quoniamque ei pecuniae vita Sex. Rosci obstare atque officere videatur, deletis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis: sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini.*" (Cic. S. Rosc. 6)

"Wat is deze zaak precies? De bezittingen van Sextus Roscius hier, die zestig miljoen sestertiën waard zijn, die Lucius Cornelius Chrysogonus, beslist de machtigste jongeman van onze samenleving op dit moment, gekocht beweert te hebben van de zeer beroemde en dappere man Lucius Sulla, die ik vanwege zijn eer noem, voor tweeduizend geldstukken. Hij vraagt van u, rechters, omdat hij het vreemde geld, zo talrijk en schitterend, ten onrechte in bezit heeft genomen en omdat het leven van Sextus Roscius hem schijnt te hinderen en in de weg te staan voor dit geld, dat u uit uw geest elke verdenking van hem uitwist en angst wegneemt: zolang mijn cliënt hier ongedeerd is meent Chrysogonus niet dat hij de zo grote en overvloedige erfenis van deze onschuldige kan behouden, maar als deze veroordeeld en verbannen is, hoopt hij wat door misdadig verworven is door middel van luxe te kunnen verkwisten en besteden. Hij vraagt u deze zorg die hem dag en nacht kwelt en hindert uit zijn geest te verwijderen, en dat u zich als zijn helpers aanbiedt voor deze zo verwerpelijke buit van hem."

Deze passage begint met het oproepen van woede en verontwaardiging ten opzichte van Chrysogonus. Cicero beweert namelijk dat Chrysogonus de bezittingen van de overleden Sextus Roscius voor een aanzienlijk minder bedrag heeft overgenomen dan dat ze eigenlijk waard zijn, en vervolgens nog het lef heeft om de rechters te vragen hem te helpen met het enige wat hem nog in de weg staat: het leven van Sextus Roscius junior. Dit laatste brengt ook nog de implicatie met zich mee dat Chrysogonus mogelijk uit is op het omleggen van Sextus, wat in dat geval ook nog angst oproept in de toehoorder. Cicero beweert kort daarna wel dat Chrysogonus' probleem al is opgelost als Sextus veroordeeld en verbannen wordt, maar de implicatie is dan reeds gemaakt.

De opwekking van verontwaardiging en woede wordt voortgezet wanneer Cicero vertelt dat Chrysogonus van plan is om zijn verkregen rijkdom "*per luxuriam effundere atque consumere*", oftewel aan luxe te verkwisten en uit te geven.⁷⁵ De woorden *effundere* en *consumere* hebben naast de meer figuurlijke betekenis van verkwisten en uitgeven ook nog een meer letterlijke betekenis. *Effundere* kan namelijk ook gezien worden als vergieten, bijvoorbeeld van wijn, en *consumere* kan

---

⁷⁵ Cic. S. Rosc. 6.

letterlijker gezien worden als opeten. Hiermee lijkt Cicero het beeld op te roepen dat Chrysogonus het geld aan de luxe van feestmalen en wijn zal gaan besteden, wat hem sterk neerzet als een decadente misdadiger. Dit beeld verhoogt dan ook mogelijk de verontwaardiging ten opzichte van Chrysogonus. Het benoemen van rijkdom als motief voor de misdaad komt ook overeen met de zevende *locus* voor het oproepen van verontwaardiging in de *peroratio*, ook al is dit nog maar het *exordium* van de redevoering.

Het gevolg van de verontwaardiging die hier wordt opgeroepen ten opzichte van Chrysogonus is in deze passage dat er indirect medelijden ontstaat voor Sextus, omdat hij het directe slachtoffer is van Chrysogonus' plannen. De verontwaardiging voor Chrysogonus en het medelijden voor Sextus verhogen ook de emotionele interesse die te behoorder heeft, omdat de situatie die Cicero schetst de normen en waarden van de toehoorder schendt, en dit emotionele interesse verhoogt.⁷⁶

Ook wordt de nabijheid verhoogd in deze passage door het benoemen van wat Chrysogonus op dit moment probeert te doen tijdens dit proces. Ook deze passage is daarom erg levendig.

6. “*Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices, ego contra brevem postulationem adfero et, quomodo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem.*” (Cic. S. Rosc. 7)

“Als dit verzoek u evenwichtig en eerlijk schijnt, rechters, breng ik er een kort verzoek tegenin en, zo overtuig ik mezelf, aanzienlijk evenwichtiger.”

In deze passage worden door Cicero geen emoties of emotionele interesse opgeroepen, waardoor de passage niet als levendig gezien kan worden.

7. “*deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis et in causa Sex. Rosci periculum quod in omnes intenditur propulsetis.*” (Cic. S. Rosc. 7)

“Vervolgens [vraag ik] u, rechters, dat u de misdaad van roekelozen weert, het verlies van de onschuldigen verlicht en het gevaar in de zaak van Sextus Roscius teruggedrijft dat op allen is gericht.”

Door te beweren dat het *periculum* dat Chrysogonus vormt op allen gericht is, roept Cicero angst op in de toehoorder, omdat zij volgens deze bewering ook in gevaar zijn. Hierdoor wordt ook hun emotionele interesse in de zaak verhoogd, omdat zij nu direct betrokken zijn bij deze zaak en zelf in gevaar kunnen zijn. Omdat dit gevaar ook zeer nabij van tijd is, is er ook sprake van een hoge nabijheid in deze passage. Deze passage mag dan ook levendig worden genoemd.

---

⁷⁶ Nisbett, R. & Ross, L. 1980, p. 46.

8. “*Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperietur quamobrem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam quam dixi quicquam aliud causae inveneritis, non recusamus quin illorum libidini Sex. Rosci vita dedatur. Sin aliud agitur nihil nisi ut iis ne quid desit quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Rosci velut cumulus accedat, nonne cum multa indigna tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos per quorum sententias iusque iurandum id assequantur quod antea ipsi scelere et ferro adsequi consuerunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis ex hoc iudicio ornati auctique discedant?*” (Cic. S. Rosc. 8)

“Als er ofwel een reden voor de beschuldiging ofwel een verdenking van het plegen van een misdaad ofwel wat voor zeer kleine zaak er ten slotte maar zal worden gevonden, waarom zij toch iets op het spoort te zijn met het aanklagen, en als u ten slotte wat voor andere reden dan ook vindt dan deze buit die ik noem, protesteren wij niet dat het leven van Sextus Roscius aan hun begeerten wordt overgeleverd. Maar als naar niets anders wordt gestreefd dan het hen aan niets ontbreekt, voor wie niets genoeg is, als alleen dit op dit moment wordt bevochten dat de veroordeling van Sextus Roscius als kroon bij die heerlijke en schitterende buit komt, is dit dan juist niet naast vele schandelijke zaken het meest schandelijke, dat u wordt beschouwd als geschikt om door uw oordeel en gezworen eed om te bereiken wat zij zelf daarvoor door middel van misdaad en zwaard gewend waren te bereiken? U die uit de burgerij tot de senaat bent verkozen wegens uw waardigheid, en vanuit de senaat tot deze raad vanwege uw ernst, van hen vragen huurmoordenaars en gladiatoren dit, niet alleen om straffen te vermijden waarvoor ze van u voor hun wandaden moeten vrezen en huiveren, maar zelfs om versierd en verrijkt met buit uit dit gerechtshof weg te gaan?”

Cicero impliceert in deze passage dat de toehoorders worden gemanipuleerd door de aanklagers om medeplichtig te worden aan de misdaad die zij plegen. Hiermee hoopt Cicero woede in de toehoorders op te roepen.⁷⁷ Daarnaast zet Cicero de toehoorders die gekenmerkt worden door hun *severitas* en *dignitas* tegenover de “*homines sicarios atque gladiatores*”, wat de toehoorders nog eens extra herinnert aan hun morele plicht die bij hun gezworen eed hoort. Verder lijkt Cicero de hulpeloosheid van Sextus junior te benoemen wanneer hij zegt dat hij na een veroordeling is overgeleverd aan de begeerte van de aanklagers. Dit lijkt ook overeen te komen met de tiende *locus* voor het oproepen van medelijden in de *peroratio*.

Ook verhoogt het benoemen van deze manipulatie door de aanklagers de emotionele interesse van de toehoorders, omdat zij volgens Cicero's bewering medeplichtig zouden zijn aan onrecht als ze Sextus onterecht veroordelen, en dit hun waarden zou schaden. Hun oordeel zou dan namelijk “*scelere et ferro*” vervangen, en daarmee zelf misdadig worden. Daarnaast verhoogt ook het opwekken van *benevolentia* vanuit het karakter van de rechters door vleierij ook de emotionele interesse, omdat het positieve gevoelens voor Cicero, en daarmee ook Sextus junior, opwekt. Cicero bespreekt de zaken die zich op dat moment afspelen, maar gebruikt hierbij erg

⁷⁷ Dyck, A. 2010, p. 71.

weinig directe rede. Omdat de sterke gevoelens die worden opgeroepen de enigszins afwezige nabijheid kunnen mitigeren, is de passage dus toch levendig.

9. “*Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Rosci periculum.*” (Cic. S. Rosc. 9)

“Want mijn talent vormt een hindernis voor gepastheid, mijn leeftijd voor de ernst, en de tijden voor de vrijmoedigheid. Hierbij komen ook de zeer grote angst die mijn karakter en schroom mij toedelen, en uw waardigheid en de kracht van mijn tegenstanders en het gevaar voor Sextus Roscius.”

We zien dat Cicero hier een *impedimentum* schetst dat bestaat uit een aantal verschillende onderdelen. Dit lijkt precies overeen te komen met de derde definitie van *evidentia* volgens Quintilianus, namelijk die “*ex accidentibus*”.⁷⁸ Al deze verschillende onderdelen hebben een emotioneel effect op de toehoorder, hoogstwaarschijnlijk het oproepen van medelijden voor Cicero en Sextus junior. Door het gebruik van *evidentia* hier, zien de toehoorders dit *impedimentum* en al zijn elementen voor zich, waardoor er in deze passage ook redelijk hoge nabijheid is voor de toehoorder. Deze passage is daarom ook zeer levendig.

10. “*Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiat. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli quam ferre me posse intellego. Hoc onus si vos aliqua ex parte adlevabitis, feram ut potero studio et industria, iudices;*” (Cic. S. Rosc. 9-10)

“Daarom bid ik en smee ik u, rechters, dat u aandachtig en met een goede genade naar mijn woorden luistert. Vertrouwend op uw trouw en verstand heb ik meer last verdragen dan ik weet dat ik kan dragen. Als u deze last gedeeltelijk verlicht, zal ik hem dragen zoals ik kan met ijver en toewijding, rechters;”

Door nederig op te biechten dat hij de last die hij nu draagt eigenlijk niet helemaal kan dragen en de rechters vervolgens om hulp te vragen om deze last iets te verlichten, roept Cicero medelijden voor zichzelf op. Cicero is ook zelf de drager van de last en is daarmee de primaire vertelinstantie over deze last. Hierdoor is er sprake van een hoge nabijheid, en kunnen we niet anders dan concluderen dat deze passage levendig taalgebruik bevat.

11. “*Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso ut qualem te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praeesses, talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides;*” (S. Rosc. 11)

“Ook u, Marcus Fannius, vraag ik ten eerste om u zodanig aan ons en de republiek te wijden op dit moment, zoals u zichzelf vroeger reeds aan het Romeinse volk heeft bewezen, toen u als rechter voorzat bij deze zelfde kwestie. U ziet wat voor menigte van mensen bij dit gerechtshof is samengekomen;”

---

⁷⁸ Quint. *Inst.* 8.3.70.

Hoewel Cicero in de tweede helft van deze passage erg de nabijheid verhoogt door met een werkwoord van zintuigelijke waarneming te wijzen naar de menigte die op dit moment aanwezig is bij de rechtszaak, wordt er in deze passage eigenlijk geen emotie opgeroepen door Cicero. Dit gebeurt echter wel in de regels die volgen, zoals uit het volgende fragment ook zal blijken. Cicero slaagt er echter wel in om de emotionele interesse van Marcus Fannius te verhogen door hem te wijzen op zijn plicht aan de republiek en het Romeinse volk. Daarom kan deze passage toch worden gezien als levendig.

12. "*Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt; omnes hanc quaestionem te praetore manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso virtutis ostentui sperant futuram.*" (S. Rosc. 11)

"Na een lange pauze vindt deze moordzaak als eerste plaats, hoewel intussen zeer schandelijke en zeer grote moorden gepleegd zijn; allen hopen dat deze kwestie met u als praetor tot toonbeeld van deugd zal zijn nadat de openlijke wandaden en het dagelijkse bloedvergieten beëindigd zijn."

Door het noemen van de "*longo intervallo*" laat Cicero zijn toehoorders mogelijk terug denken aan de aanval van Marius en Cinna op Rome, of aan de proscripties van Sulla, al is niet zeker hoe lang het *intervallum* precies heeft geduurd.⁷⁹ Cicero weidt vervolgens uit door expliciet te noemen dat er gedurende dit *intervallum* "*caedes indignissimae maximaeque*" hebben plaatsgevonden. Omdat Cicero vervolgens deze verschrikkelijke situatie verder uiteenzet door de openlijke wandaden en het dagelijks bloedvergieten te noemen, lijkt dit ook *evidentia* te vormen. De toehoorder krijgt hiermee het beeld voor zich te zien van deze verschrikkelijke tijd en zal daardoor angst en woede voelen. Door het oproepen van dit beeld verhoogt Cicero ook de nabijheid van dit beeld, waardoor deze passage ook zeer levendig is.

13. "*Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consuerunt, ea nos hoc tempore utimur qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa qui vester animus sit ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam ut non modo clam verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint.*" (S. Rosc. 12)

"De schreeuw die de aanklagers gewoon zijn te gebruiken in overige rechtszaken, die gebruiken wij nu op dit moment, wij die de verdediging vormen. We vragen van u, Marcus Fannius, en van u, rechters, dat u zo fel mogelijk de wandaden bestraft, dat u zo krachtig mogelijk weerstand biedt tegen de zeer roekeloze mannen, dat u in gedachten houdt, dat als u niet in deze zaak toont wat uw gezindheid is, dat het verlangen, de misdaad en de brutaliteit van die mannen zo ver uitbreken, dat er niet alleen in het geheim maar zelfs hier op het forum voor uw zitplaats, Marcus Fannius, voor uw voeten, rechters, tussen de banken zelf moordpartijen zullen plaatsvinden."

---

⁷⁹ Dyck, A. 2010, pp. xv, 75.

In deze passage lijkt Cicero de toehoorders te waarschuwen voor het niet bestraffen van de wandaden van zeer roekeloze mannen. Daarbij roept Cicero het beeld op van moorden die plaatsvinden op de plaats waar zij nu aanwezig zijn, en hierbij gebruikt hij zeer specifieke locaties, namelijk op het Forum, voor de voeten van Marcus Fannius en tussen de banken waar de rechters zitten. Dit lijkt op de tweede soort *evidentia* die Quintilianus onderscheidt, namelijk die van een aangezicht dat door middel van details wordt weergegeven.⁸⁰ Hiermee roept Cicero angst op in de toehoorders, en verhoogt hij de nabijheid van de situatie. Dit komt ook overeen met het *attentum* maken van de toehoorder door te beweren dat de zaak erg belangrijk is. Daarom is ook deze passage erg levendig.

14. “*Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt, causam dicit is cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit, causam dicit is cui non modo luctum mors patris attulit verum etiam egestatem; accusant ii qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt causam dicit is qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii quos populus poscit causam dicit is qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat.*” (S. Rosc. 13)

“Zij uiten beschuldigingen, die zich het vermogen van mijn cliënt hier hebben toegeëigend, en hij verdedigt zich, hij voor wie ze niets dan verlies achterlieten; zij maken beschuldigingen, voor wie het tot voordeel was dat de vader van Sextus Roscius werd gedood, en hij verdedigt zich, voor wie de dood van zijn vader niet alleen rouw meebracht maar zelfs armoede; zij maken beschuldigingen, die hem zelf in de hoogste mate verlangden te kelen, hij verdedigt zich die naar dit gerechtshof zelf komt met bescherming opdat hij niet hier voor uw ogen wordt afgeslacht; ten slotte maken zij beschuldigingen, voor wie het volk straf vraagt en hij verdedigt zich, die als enige overgeblevene van hun schandalige moord over is.”

Cicero schetst in deze passage de karakters van de aanklagers en de verdediging. Hierbij zet hij steeds een aspect van het karakter van de ene partij af tegen dat van de andere. Hierdoor ontstaat er als het ware *evidentia* die woede en verontwaardiging voor de aanklagers, en medelijden voor de verdediging moet oproepen, en door het gebruik van deze *evidentia* wordt dan ook de nabijheid met betrekking tot het beeld van deze twee partijen sterk verhoogd. Dit gebruik van *evidentia* komt ook overeen met de tiende *locus* voor het oproepen van verontwaardiging en de vijfde *locus* voor het oproepen van medelijden in de *peroratio*. Ook lijken de aspecten zo ingedeeld te zijn dat ze een climax vormen om zo nog meer emotie op te roepen bij de toehoorder. Deze passage mag daarom ook als levendig worden gezien.

---

⁸⁰ Quint. *Inst.* 8.3.66.

15. “*Atque ut facilius intellegere possitis, iudices, ea quae facta sunt indigniora esse quam haec sunt quae dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et rei publicae calamitatem.*” (S. Rosc. 14)

“En opdat u makkelijker kunt begrijpen, rechters, dat wat er gebeurd is schandelijker is dan de dingen zijn die wij vertellen, zullen wij vanaf het begin de zaak zoals hij gebeurd is aan u uiteenzetten, opdat u des te makkelijker zowel het leed van deze zeer onschuldige man als hun brutaliteit en de schade voor de staat kunt leren kennen.”

Cicero roept in deze passage expliciet verontwaardiging op door de *facta* te karakteriseren als *indigniora*.⁸¹ Ook probeert Cicero de *calamitas* van Sextus junior die van de hele staat te maken, waardoor de emotionele interesse van de toehoorders in deze zaak vergroot wordt, en roept hij medelijden op voor Sextus door te *miserias* te benoemen die hij ervaart terwijl hij eigenlijk zeer onschuldig is. Cicero is niet de primaire vertelinstantie voor het beschrijven van de *facta* of de *miserias* van Sextus, maar de verschillende emoties die Cicero in deze passage oproept lijken voldoende om een niet al te hoge nabijheid te mitigeren. De passage kan daardoor dan ook toch als levendig worden gezien.

Narratio

16. “*Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit, cum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipi verum etiam eius vicinitalis facile primus, tum gratia atque hospitibus florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium verum etiam domesticus usus et consuetudo, quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino.*” (S. Rosc. 15)

“Sextus Roscius, de vader van mijn cliënt hier, was een burger van Ameria, niet alleen wat betreft afkomst en voornaam stand en geld niet alleen van zijn woonplaats, maar zelfs van zijn omgeving gemakkelijk de voornaamste, maar ook blonk hij uit door zijn charme en gastvriendschappen met zeer edele mannen. Want met de Metelli, Servilii en Scipiones had hij niet alleen een gastvriendschap, maar zelfs een huiselijke en vriendschappelijke omgang, welke families ik, zoals rechtvaardig is, vanwege hun eerbied en grootsheid bij naam noem.”

Door het voorstellen van de vermoorde Sextus Roscius wordt de emotionele interesse in zijn moordzaak verhoogd bij de toehoorders. Vooral het benoemen van zijn politieke affiliaties met de *nobiles* draagt hieraan bij, omdat politieke affiliatie sterke gevoelens oproept bij de toehoorders, hetzij positief of negatief.⁸² Het gebruik van het deictische *huiusce* verhoogt ook de nabijheid ten opzichte van Sextus junior, maar niet ten opzichte van het verhaal dat verteld wordt over zijn vader. De vraag is daarom of het oproepen van sterke gevoelens door middel van het benoemen

⁸¹ Dyck, A. 2010, p. 77.

⁸² Nisbett en Ross zeggen hier zelf het volgende over: “*But events are more interesting when they happen to people we know than when they happen to people we do not know, and they are more interesting when they happen to people about whom we have strong feelings than when they happen to people about whom we have neutral feelings.*” Nisbett, R. & Ross, L. 1980, p. 46.

Thomas Mulder

van politieke affiliaties de vrij lage nabijheid kan mitigeren. In mijn optiek zullen deze gevoelens op zichzelf net niet sterk genoeg zijn geweest om deze passage toch levendig te maken, maar door het noemen van de voorname families waarmee de toehoorder ongetwijfeld bekend was, zal de nabijheid in totaal net genoeg zijn geweest om dit een levendige passage te maken.

17. "*nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident, fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.*" (S. Rosc. 15)

"Want plundersers die behoren tot de familie bezitten de erfenis, die met geweld is weggerukt, en de goede naam en het leven van de onschuldige worden door gastvrienden en vrienden van zijn vader verdedigd."

Door te benoemen dat de dieven van de erfenis van Sextus Roscius leden van de familie zijn en dat de hulp voor Sextus van gastvrienden en vrienden van zijn vader komt, creëert Cicero verontwaardiging. Familie hoort dichter bij je te staan dan vrienden en gastvrienden, dus lijkt de wereld op zijn kop te staan als je juist door je familie verraden wordt en door 'mindere' relaties geholpen wordt. Het benoemen van dit feit komt ook overeen met de elfde *locus* voor het oproepen van verontwaardiging in de *peroratio*. Ook schendt dit de normen en waarden van de toehoorder, waarmee de emotionele interesse wordt verhoogd. Wat betreft de nabijheid is het zo deze gebeurtenis zich afspeelt in het heden, en de passage in de directe rede is geschreven. Verder kan de verontwaardiging die wordt opgeroepen een eventueel gebrek aan nabijheid compenseren. Al met al is ook deze passage erg levendig.

18. "*Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit.*" (S. Rosc. 16)

"En hij, Sextus Roscius senior, is zowel op elk moment een aanhanger van de adel geweest als in het bijzonder tijdens deze recente onrust, en toen de waardigheid van alle edelen en hun gezondheid gevaar liepen, heeft hij boven allen in deze omgeving deze partij en hun belang met inspanning, ijver en gezag verdedigd."

Ook in deze passage wordt ook de politieke affiliatie van Sextus Roscius senior met de *nobiles* genoemd, als wordt het hier veel uitvoeriger besproken. Hij wordt hier dan ook neergezet als een soort held voor de partij van de *nobiles*. Ook dit draagt bij aan de sterke gevoelens die de toehoorders voor hem ontwikkelen. Verder kunnen de sterke gevoelens die worden opgeroepen in deze passage de mindere nabijheid mitigeren, net zoals in passage 16. Omdat Cicero zelf geen primaire vertelinstantie is, zullen deze sterke gevoelens echter in mijn optiek niet genoeg zijn om de lage nabijheid te mitigeren in deze passage, waardoor deze passage niet als levendig gezien kan worden.

19. "*Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, cum proscriberentur homines atque ex omni regione caperentur ii qui adversarii fuisse putabantur erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut exultare victoria nobilitatis videretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.*" (S. Rosc. 16)

"Nadat de overwinning was behaald en we de wapens hadden weggelegd, terwijl er mannen vogelvrij verklaard werden en uit elke regio zij werden gegrepen waarvan ze dachten dat het tegenstanders waren, was hij geregeld in Rome en op het Forum en dagelijks vertoonde hij zich openlijk, meer opdat hij de zege van de adel scheen te vieren dan bang te zijn dat daardoor iets van onheil hem zelf zou geschieden."

In deze passage worden geen emoties of emotionele interesse opgewekt door Cicero, dus kan deze passage niet levendig zijn.

20. "*Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio;*" (S. Rosc. 17)

"Hij had oude vijandschappen met de twee Roscii uit Ameria, van wie ik de een hier op de banken van de aanklagers zie zitten, en van wie ik hoor dat de andere drie landgoederen van mijn cliënt hier in bezit heeft."

Hoewel Cicero hier gebruik maakt van werkwoorden van directe waarneming om naar zaken in het heden te verwijzen, en hiermee de nabijheid vergroot, roept het benoemen van vijandschappen op zichzelf niet echt emoties of emotionele interesse op. Daarom is deze passage niet levendig.

21. "*Nam duo isti sunt T. Roscii – quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus vocatur – homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, quique ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit.*" (S. Rosc. 17)

"Want die twee Titi Roscii – van wie de ene de bijnaam Capito heeft, en de ander die hier aanwezig is Magnus wordt genoemd – zijn mannen van deze soort: de een wordt gezien als een oude en beroemde gladiator met zeer vele overwinningen, en hij hier heeft zich echter onlangs naar deze gladiatorenbaas begeven, en die was voor dit gevecht een beginner, zover ik weet, maar heeft zijn leraar gemakkelijk in misdaad en brutaliteit overtroffen."

In deze passage zien we hoe Cicero Capito omschrijft als een oude en beroemde gladiator, waarmee hij suggereert dat hij een gewelddadige man is.⁸³ Dit zet Cicero vervolgens door wanneer hij later naar hem verwijst als een gladiatorenbaas. Volgens Dyck wordt het woord *lanista* gebruikt als een "*term of abuse*".⁸⁴ Cicero wil in deze passage met name Capito als een gevaarlijke man neerzetten om negatieve gevoelens zoals angst op te wekken bij de toehoorders. Dit gebeurt ook door het gebruik van *iste*, wat een negatieve connotatie kan hebben. Verder roept de

⁸³ Dyck, A. 2010, p. 83.

⁸⁴ Dyck, A. 2010, p. 84.

omschrijving van Capito als beroemde gladiator met veel overwinningen het beeld op van de palmblederen die een gladiator als prijs krijgt na een overwinning, waardoor dit beeld dus meer nabij wordt voor de toehoorder. Ook gebruikt Cicero in deze passage alleen maar de directe rede, wat voor nog meer nabijheid zorgt. Deze passage bevat daarom ook levendig taalgebruik.

22. “*Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius assiduus in praediis esset cumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, ipse autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinas rediens a cena Sex. Roscius.*” (S. Rosc. 18)

“Want toen deze Sextus Roscius in Ameria was, was die Titus Roscius in Rome, en terwijl de zoon die hier nu zit voortdurend aanwezig was op de landgoederen en volgens de wens van zijn vader zich bezighield met de zaken van de familie en het plattelandsleven, was hij, Sextus senior, echter zelf vaak in Rome, en terwijl hij terugkomt van een maaltijd wordt Sextus Roscius gedood bij de Pallacische baden.”

Sextus Roscius junior wordt in deze passage neergezet als gehoorzame zoon die precies doet wat hem vader hem beveelt te doen. Dit resulteert in positieve gevoelens voor Sextus, waardoor de emotionele interesse wordt vergroot. Ook wordt hier *iste* gebruikt om naar Titus Roscius te verwijzen, wat door de negatieve connotatie negatieve gevoelens kan oproepen bij de toehoorder. De plaatsing van *occiditur* benadrukt dat een gebeurtenis erg onverwacht is, en misschien kan dit de toehoorder ook kort en lichtelijk hebben laten schrikken.⁸⁵ Ook zorgt het gebruik van het historische *praesens* volgens Dyck voor “*vividness*”, al kan dit in het kader van dit onderzoek beter worden gekarakteriseerd als nabijheid.⁸⁶ Deze passage is daarom dan ook levendig.

23. “*Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non filii sed T. Capitonis inimici; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus adferret sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet.*” (S. Rosc. 19)

“Na de dood van Sextus Roscius bericht een zekere Mallius Glaucia, een armoedige man, vrijgelatene, cliënt en naaste van die Titus Roscius, als eerste Ameria, en hij bericht niet het huis van zijn zoon maar dat van zijn vijand Titus Capito; en nadat hij na het eerste uur van de nacht gedood is, komt deze boodschapper bij het eerste daglicht naar Ameria; in tien nachtelijke uren heeft hij zesenvijftig mijl met zijn reiswagen gevlogen, niet alleen om als eerste het langverwachte bericht te brengen maar zelfs om het bloed van zijn vijand en het kort daarvoor uit het lichaam getrokken wapen zo snel mogelijk te tonen.”

De beschrijving van Mallius Glaucia's reis naar Ameria bestaat uit het noemen van een aantal details, waardoor dit resulteert in *evidentia*. De beschrijving roept heel duidelijk een beeld op van

---

⁸⁵ Dyck, A. 2010, p. 84.

⁸⁶ Dyck, A. 2010, p. 84.

de setting (“*primo diluculo*”, “*decem horis nocturnis*”), de reis zelf (“*cisiis pervolavit*”) en het doel van de reis (“*telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet*”), waardoor ook de nabijheid voor dit beeld zeer hoog is. Vooral de laatste woorden van deze passage roepen een gruwelijk beeld op, wat dan ook waarschijnlijk sterke negatieve emoties oproept bij de toehoorder. Overigens wordt hier weer gebruik gemaakt van een vorm van *iste*, waardoor er ook negatieve emoties worden opgeroepen tegen Titus Roscius. Deze passage bevat daarom zeker levendig taalgebruik.

24. “*Quadriduo quo haec gesta sunt res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur; magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas praediorum – nam fundos decem et tres reliquit qui Tiberim fere omnes tangent –, huius inopia et solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et graciosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse;*” (S. Rosc. 20)

“Vier dagen nadat deze dingen gebeurd zijn, wordt de zaak gemeld aan Chrysogonus in het legerkamp van Lucius Sulla in Volaterra; een grote hoeveelheid geld wordt aangeduid; de voortreffelijkheid van de landgoederen – want hij liet dertien stukken grond na die ongeveer alle de Tiber raakten –, het gebrek en de eenzaamheid van mijn cliënt hier worden vermeld; ze duiden aan dat, wanneer zijn vader, Sextus Roscius, een zo belangrijke en geliefde man, zonder enige moeite vermoord is, deze onbeschermd en simpele en in Rome onbekende man gemakkelijk uit de weg geruimd kan worden;”

Door het benoemen van het vermogen van de vermoorde Sextus Roscius als motief voor het uit de weg ruimen van Sextus junior, lijkt Cicero de zevende *locus* voor het oproepen van verontwaardiging in de *peroratio* toe te passen. Dit roept waarschijnlijk dan ook verontwaardiging op bij de toehoorder. Het gebruik van de tegenwoordige tijd om het gesprek met Chrysogonus weer te geven en het feit dat deze passage volledig in de directe rede staat, draagt ook bij aan het verhogen van de nabijheid in de passage. Ook deze passage kan daarom als levendig worden opgevat.

25. “*Ne diutius teneam, iudices, societas coitur. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur, nomen refertur in tabulas Sex. Rosci, hominis studiosissimi nobilitatis, cuius bonorum manceps fit Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet; in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio.*” (S. Rosc. 21)

“Om u niet langer vast te houden, rechters, het bondgenootschap wordt gesloten. Hoewel er geen enkele sprake meer was van proscriptie, en zelfs zij die voorheen bang waren terug zijn gekeerd en dachten dat ze de gevaren doorstaan hadden, wordt de naam van Sextus Roscius toegevoegd aan de lijsten, een grote aanhanger van de adel, van wiens bezittingen Chrysogonus opkoper wordt; drie zelfs zeer beroemde landgoederen worden aan Capito als bezit gegeven, die hij vandaag bezit; op alle overige rijkdommen pleegt die Titus Roscius uit naam van Chrysogonus, zoals hij zelf zegt, een overval. Ik weet zeker dat al deze dingen, rechters, achter de rug van Lucius Sulla zijn gebeurd.”

Thomas Mulder

Het begin van deze passage roept op zichzelf geen emotie op. Dit gebeurt pas aan het einde wanneer Cicero beweert dat Titus Magnus uit naam van Chrysogonus een overval pleegt op de overige rijkdommen van Sextus Roscius senior. Dit roept namelijk verontwaardiging op bij de toehoorder. Deze verontwaardiging wordt vervolgens versterkt door Cicero's toevoeging dat Titus dit zelf zegt, wat hem neerzet als arrogant. Dit laatste lijkt ook overeen te komen met de dertiende *locus* voor het oproepen van verontwaardiging in de *peroratio*. Overigens wordt ook hier een vorm van *iste* gebruikt, waardoor er negatieve gevoelens worden opgeroepen bij de toehoorder. Het gebruik van tegenwoordige tijd en de directe rede dragen verder bij aan de nabijheid, waardoor ook deze passage levendig is.

26. "*Huc accedit quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen in tanta felicitate nemo potest esse in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat.*" (S. Rosc. 22)

"Hierbij komt nog dat, hoewel hij gelukkig is, zoals hij nu is, er toch niemand zich in zo'n groot geluk kan bevinden dat hij niemand in zijn grote familie heeft, noch een slaaf, noch en vrijgelatene die verdorven is."

In deze passage gebruikt Cicero een woordspeling – Sulla's bijnaam is *Felix* – om een gezegde op de situatie van Sulla toe te passen.⁸⁷ Hiermee impliceert hij dat Chrysogonus, die hij in de zin hierna introduceert, de verdorven vrijgelatene uit Sulla's *magna familia* is. Hiermee roept hij negatieve gevoelens op voor Chrysogonus. Ook verhoogt Cicero de nabijheid door de toespeling op Sulla, omdat dit een persoon is die bij alle toehoorders bekend was. Daarom bevat ook deze passage levendig taalgebruik.

27. "*Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in praedia huius invadit, hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eicit domo atque focus patriis disque penatibus praecipitem, iudices, exturbat, ipse amplissimae pecuniae fit dominus.*" (S. Rosc. 23)

"Intussen komt die Titus Roscius, een zeer goed man, de zaakwaarnemer van Chrysogonus, naar Ameria, neemt de landgoederen van mijn cliënt hier in, en gooit hem, de ongelukkige hier, wanhopig door rouw, die zelfs nog niet eens alle wettige zaken voor de begrafenis van zijn vader had uitgevoerd, naakt uit zijn huis en verjaagt hem halsoverkop bij zijn vaderlijke haarden en de Penaten, rechters, en zelf wordt hij meester van het overvloedige geld."

In deze passage beschrijft Cicero hoe Sextus junior uit zijn huis wordt verjaagd door Chrysogonus. Dit doet Cicero door de toestand van Sextus en de handelingen van Chrysogonus zo te omschrijven dat er *evidentia* ontstaat. De toestand van Sextus moet medelijden oproepen, en in het bijzonder de woorden "*nudum eicit domo*", omdat het nadrukkelijk voorop plaatsen van *nudum* de

---

⁸⁷ Dyck, A. 2010, p. 90.

toehoorder ook nog dient te schokken.⁸⁸ De ontorende handelingen van Chrysogonus wekken verder ook verontwaardiging op bij de toehoorder. Door de *evidentia* ontstaat er uiteraard ook een zeer hoge nabijheid, waardoor deze passage als erg levendig kan worden gezien.

28. "*multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio removebat, non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat.*" (S. Rosc. 23)

"Veel nam hij openlijk mee naar zijn eigen huis, maar nog veel meer verduisterde hij stiekem, niet weinig gaf hij vrijgevig en mateloos aan zijn helpers, en de rest verkocht hij op een afgesproken veiling."

In deze passage impliceert Cicero dat hebzucht het grote motief is voor het bestellen van Sextus junior. Dit lijkt enigszins op de zevende *locus* voor het oproepen van verontwaardiging in de *peroratio*, al wordt de hebzucht hier niet expliciet genoemd en slechts door daden geïmpliceerd. De implicatie heeft ook effect op de emotionele interesse, omdat het sterke negatieve gevoelens over het karakter van Chrysogonus oproept. Omdat de passage zelf niet erg hoge nabijheid heeft, maar wel hoog in emotie en emotionele interesse is, is deze passage toch ook levendig.

29. "*Quod Amerinis usque eo visum est indignum ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Rosci crudelissima, filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulchrum patrum reliquisset, bonorum emptio flagitiosa, possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat qui non ardere omnia mallet quam videre in Sex. Rosci, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium.*" (S. Rosc. 24)

"En dit is voor de burgers van America zo schandalig gebleken dat er in de hele stad geweent en gejammer was. Want vele dingen vonden tegelijk voor hun ogen plaats: de zeer wrede dood van de zeer voortreffelijke Sextus Roscius, verder de zeer verontwaardigende armoede van zijn zoon, voor wie die misdadige dief uit zo'n grote erfenis niet eens toegang tot het graf van zijn vader had overgelaten, de schandelijke verkoop van de bezittingen, inbeslagname, diefstal, roverij, en giften. Er was niemand die niet liever alle dingen in de fik zou zien vliegen dan Titus Roscius te zien pochen met en te heersen over de bezittingen van Sextus Roscius, een zeer goede en eerbiedwaardig man."

Ook in deze passage creëert Cicero *evidentia* wanneer hij omschrijft wat er allemaal *ante oculos* van de burgers van America gebeurt. Hiermee plaatst hij al deze zaken als het ware ook voor de ogen van de toehoorders, waardoor de nabijheid enorm vergroot wordt. Zoals Cicero zelf al noemt, zorgen al deze zaken voor geweent en gejammer bij de burgers, dus zullen er ook verdriet, medelijden en verontwaardiging worden opgewekt bij de toehoorders. Deze passage is dan ook erg levendig.

---

⁸⁸ Dyck, A. 2010, p. 91.

30. "*Itaque decurionum decretum statim fit ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit, conquerantur de istorum scelere et iniuriis, orent ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit.*" (S. Rosc. 25)

"En daarom wordt meteen een decreet van de decuriones vervaardigd dat de tien voornaamsten naar Lucius Sulla vertrekken en hem uitleggen, wat voor man Sextus Roscius was, om beklag te doen over hun misdaden en onrechtvaardigheden, om te smeken of hij zowel de goede naam van de gestorvene als de bezittingen van zijn onschuldige zoon zou willen redden."

In deze passage vertelt Cicero over de decuriones die hun beklag doen bij Sulla. Door de onderdelen van dit beklag te noemen lijkt Cicero hetzelfde medelijden op te willen roepen bij de toehoorder als dat in eerste instantie bij Sulla moest worden opgeroepen. Hierbij noemt hij ook specifiek nog de *scelere et iniuriis*, wat ook verontwaardiging moet oproepen. Ook hier wordt een vorm van *iste* gebruikt, wat negatieve gevoelens oproept. Door het beklag in de directe rede en tegenwoordige tijd weer te geven, verhoogt dit ook de nabijheid. Daarom mag deze passage dan ook als levendig worden gezien.

31. "*Legati in castra veniunt.*" (S. Rosc. 25)

"De gezanten komen naar het legerkamp"

Deze passage gebruikt de tegenwoordige tijd, waardoor de nabijheid wordt verhoogd. Er worden echter geen emoties of emotionele interesse opgewekt in deze passage, waardoor hij niet levendig kan zijn.

32. "*Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles allegat qui peterent ne ad Sullam adirent et omnia Chrysogonum quae vellent esse facturum pollicerentur.*" (S. Rosc. 25)

"Want meteen gaat ook Chrysogonus zelf naar hen en stuurt edele heren om te verzoeken dat zij niet naar Sulla zouden gaan en beloofden dat Chrysogonus alle dingen zou doen die ze maar wilden."

Deze passage op zich is pas de opzet voor een latere ontmaskering van Chrysogonus' leugens en roept daarom op zichzelf geen negatieve emoties op. Daarom is deze passage niet levendig.

33. "*Homines antiqui qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret sese nomen Sex. Rosci de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt; Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt, deinde aliquanto lentius nihil agere atque deludere, postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitae huiusce Sex. Rosci parare neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.*" (S. Rosc. 26)

"De mannen van de oude stempel die zich vanuit hun eigen karakter dat van de overigen inbeeldden, geloofden hem toen hij bevestigde dat hij zelf de naam van Sextus Roscius op de proscriptielijsten zou verwijderen, de lege landgoederen aan zijn zoon zou overleveren, en toen Titus Roscius Capito, die zich onder de tien gezanten bevond, erbij beloofde dat dit zo zou gebeuren; ze keerden zonder hun zaak uiteengezet te hebben terug naar Ameria. En als eerste begonnen ze elke dag de zaak uit te stellen en vooruit te schuiven, vervolgens aanzienlijk later niets te doen en de boel voor de gek te houden, en ten slotte, wat gemakkelijk begrepen kan worden, het belagen van het leven van Sextus Roscius hier voor te bereiden en te denken dat ze niet langer het vreemde geld konden bezitten terwijl zijn bezitter ongedeerd is."

Cicero beschrijft in deze passage de beloftes die Chrysogonus en Capito doen en hoe ze deze beloftes vervolgens niet nakomen en zelfs de moord op Sextus junior begonnen te beramen. Cicero laat hiermee heel duidelijk zien dat deze heren, die hij overigens weer met een vorm van het negatieve gevoelens oproepende *iste* benoemt, enorme leugenaars en misdadigers zijn. Hiermee roept hij sterke verontwaardiging en woede op bij de toehoorder. De driedelige samenstelling van hun inactiviteit heeft ook een opbouwend effect waardoor de verontwaardiging versterkt wordt. De nabijheid in de passage is echter niet enorm, maar dit wordt gemitigeerd door de sterke emotie die in de passage wordt opgeroepen. Daarom is deze passage ook levendig.

34. "*Quod hic simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, Nepotis sororem, Baliarici filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum. in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est.*" (S. Rosc. 27)

"En zodra mijn cliënt hier dit merkte, is hij op advies van zijn vrienden en verwanten naar Rome gevlucht en zichzelf naar Caecilia, een zuster van Nepos, de dochter van Baliaricus, die ik wegens eerbied bij naam noem, gekomen, met wie zijn vader ook zeer bevriend was. In deze vrouw, rechters, blijven ook nu nog, wat allen altijd geloofden, sporen van het oude plichtsbefef bestaan om als voorbeeld te dienen. Zij heeft de arme Sextus Roscius, uit zijn huis gegooid en uit zijn bezit verdreven, vluchtend voor de pijlen en bedreigingen van misdadigers, in haar huis ontvangen en heeft haar onderdrukte en door iedereen opgegeven gastvriend bijgestaan."

Ook in deze passage zet Cicero de pathetische beelden door waarmee hij in passage 27 al was begonnen. Dit roept dan ook medelijden op bij de toehoorder. De omschrijving van hoe Sextus junior bij Caecilia aankomt lijkt ook overeen te komen met de derde *locus* voor het oproepen van medelijden in de *peroratio*. Ook wordt het karakter van Caecilia uitvoerig besproken, waardoor

de toehoorder sterke positieve gevoelens voor haar ontwikkelt en hiermee meer emotionele interesse krijgt in de zaak. Deze passage is ook volledig in de directe rede geschreven, wat de nabijheid vergroot. Daarom is ook deze passage erg levendig.

35. *“Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Rosci custodiri neque sibi ullam caedis faciendae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent qui de ea re posset dicere aliquid in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere qui primus in iudicium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset.”* (S. Rosc. 28)

“Want nadat zij door hadden dat het leven van Sextus Roscius met de hoogste zorgvuldigheid werd bewaakt en hen geen enkele mogelijkheid werd verschaft om hem te vermoorden, namen ze een plan vol van misdaad en brutaliteit op, namelijk om mijn cliënt hier aan te klagen wegens vadermoord, om bij deze zaak te zorgen voor een zekere ervaren aanklager die iets over deze zaak kon zeggen waaraan geen enkele verdenking ten grondslag lag, en ten slotte om, omdat zij het met een aanklacht niet konden, te vechten met de tijd zelf als wapen. Zo spraken de mannen: omdat er zo lang al geen rechtszaken waren gevoerd, dat hij die als eerste het gerechtshof in werd gebracht veroordeeld hoort te worden; en dat verder advocaten hem in de steek zouden laten wegens de invloed van Chrysogonus; dat over de verkoop van de bezittingen en over dat bondgenootschap geen enkel woord gesproken zou worden; dat door de term vadermoord zelf en de gruwelijkheid van de aanklacht het zo zou zijn dat mijn cliënt hier zonder enige moeite uit de weg zou worden geruimd, omdat hij door niemand verdedigd zou zijn.”

Cicero zet in deze passage het snode plan om van Sextus junior af te komen uiteen. Het opzetten van een valse aanklacht, het misbruiken van Chrysogonus' invloed en het verzwijgen van de verkoop van de bezittingen zal ongetwijfeld sterke verontwaardiging en woede oproepen bij de toehoorder. Ook wordt hier *ista* gebruikt om hun bondgenootschap aan te duiden, waardoor er ook daardoor negatieve gevoelens worden opgeroepen. Door het benoemen dat Sextus hulpeloos zou zijn in een rechtszaak lijkt Cicero hier ook de tiende *locus* voor het oproepen van medelijden in de *peroratio* te gebruiken. Wat betreft de nabijheid is een groot deel van deze passage in de indirecte rede geschreven, wat resulteert in weinig nabijheid. Dit kan echter gemitigeerd worden door de hevige emoties die worden opgeroepen, dus is de passage toch levendig.

36. *“Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.”* (S. Rosc. 29)

“Door dit plan en in het bijzonder door deze dwaasheid aangezet hebben zij zelf hem, die ze hoewel ze het wilden niet konden doden, aan u overgeleverd om te kelen.”

In deze korte passage zien we dat Cicero verontwaardiging oproept door te beweren dat de misdadigers in dit verhaal Sextus junior zelf wilden vermoorden maar hem toch aan de rechtbank

hebben overgeleverd om hem te kelen. Het woord *iugulare* is een vrij heftig woord - volgens Dyck zelfs een “*particularly brutal word*” - en dit woord zal dus waarschijnlijk op zichzelf al enige emotie losmaken.⁸⁹ Het is hier ook nog eens deel van een kleine climax. De toehoorders zullen daarom enorm verontwaardigd raken vanwege de suggestie dat de misdadigers hen zo voor hun karretje durfden te spannen door ze zoiets verschrikkelijks te laten doen bij een onschuldige man. Naast het feit dat deze passage in de directe rede staat, draagt er verder niet echt iets bij aan het verhogen van de nabijheid. Dit kan echter meer dan gemitigeerd worden door de sterke verontwaardiging die wordt opgeroepen, wat deze passage toch levendig maakt.

Peroratio

37. “*putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia quae vos per Sullam gesta esse dicitis more, lege, iure gentium facta; culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere;*” (S. Rosc. 143)

“Hij meent als man, onkundig in onze gewoonten, een boer en plattelandsbewoner, dat al die dingen, waarvan u zegt dat ze uit naam van Sulla zijn gedaan, zijn gedaan in overeenstemming zijn met gewoonte, wet en volkenrecht;”

In deze passage worden geen emoties of emotionele interesse opgewekt dus kan deze niet als levendig beschouwd worden.

38. “*rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, adpendit, si vestitum quo ipse tectus erat anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quicquam excepit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.*” (S. Rosc. 144)

“Hij vraagt en smeekt je, Chrysogonus, als hij niets uit de overvloedige rijkdom van zijn vader tot zijn eigen bezit heeft gewend, als hij je in geen enkele zaak heeft opgelicht, als hij al zijn eigen zaken aan jou in het beste vertrouwen heeft afgestaan, bijgeteld, afgewogen, als hij de kleding waarmee hij bedekt is en de ring aan zijn vinger aan jou heeft overgeleverd, als hij van alle zaken alleen zijn naakte lichaam en verder niets ontvangt, dat hij met jouw toestemming zijn leven als onschuldige in armoede doorbrengt met hulp van zijn vrienden.”

In deze passage beschrijft Cicero Sextus junior in zijn kaalgeplukte staat door middel van een reeks aspecten: “*nihil ... in suam rem convertit*”, “*nulla in re te fraudavit*”, “*omnia concessit, adnumeravit, adpendit*”, “*vestitum ... anulumque ... tibi tradidit*”, “*se ipsum nudum neque praeterea quicquam excepit*”, en “*vitam in egestate degere*”. Hierdoor ontstaat *evidentia*, die ervoor zorgt dat de toehoorder aspect voor aspect een beeld van Sextus voor zich te zien krijgt waardoor er een sterk medelijden ontstaat voor hem. Ook wordt de nabijheid erg verhoogd door deze *evidentia*. Het benoemen van de ring aan Sextus' vinger is overigens al direct zichtbaar en kan misschien

---

⁸⁹ Dyck, A. 2010, p. 77.

Thomas Mulder

helpen om het mentale beeld van Sextus te creëren. Ook roept deze *evidentia* verontwaardiging op voor Chrysogonus. We kunnen dus ook niet anders dan concluderen dat deze passage erg levendig is.

39. "*Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo;*" (S. Rosc. 145)

"Jij bezit mijn landgoederen, en ik leef op de barmhartigheid van anderen."

Cicero spreekt in deze korte passage als Sextus junior. Hierdoor wordt bij de toehoorder het beeld opgeroepen dat Sextus dit zelf als primaire vertelinstantie zegt, wat deze passage nabij maakt. Ook wordt er medelijden opgeroepen voor Sextus, omdat Cicero expliciet noemt dat iemand anders onterecht zijn woning bezit en hij alleen door de hulp van anderen in leven kan blijven. De passage is daarom levendig.

40. "*Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum;*" (S. Rosc. 145)

"Mijn huis staat voor jou open, maar voor mij is het gesloten; ik verdraag het. Jij gebruikt mijn zeer talrijke personeel, maar ik heb geen enkele slaaf;"

Nog steeds spreekt Cicero hier als Sextus junior. Met deze tegenstellingen roept Cicero extra veel medelijden op, omdat dit de situatie van Sextus nog verschrikkelijker maakt. Ook hier wordt bij de toehoorder het beeld opgeroepen dat Sextus dit vertelt als primaire vertelinstantie, waardoor de nabijheid wordt verhoogd. Daarom bevat ook deze passage levendig taalgebruik.

41. "*Si spoliarum causa vis hominem occidere, spoliasti;*" (S. Rosc. 145)

"Als je een man wil vermoorden vanwege de buit, heb je hem al beroofd."

Met deze korte opmerking weet Cicero toch sterke verontwaardiging op te wekken voor hebzucht, en tegelijkertijd ook medelijden voor Sextus junior, omdat hij een man is op wie deze opmerking betrekking heeft. Ook is deze opmerking geheel geschreven in de directe. Deze passage is daarom ook levendig.

42. “*Si inimicitarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo cuius ante praedia possedisti quam ipsum cognovisti? si metus, ab eone aliquid metuis quem vides ipsum ab se tam atrocem iniuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quae Sex. Rosci fuerunt tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri quod praeter ceteros tu metuere non debeas, ne quando liberis proscriptorum bona patria reddantur?*” (S. Rosc. 145)

“Als het vanwege vijandschappen is, wat voor vijandschappen heb je dan met hem wiens landgoederen je eerder in bezit had dan dat je hem zelf kende? Als het uit angst is, vrees je dan iets van hem van wie je ziet dat hij zo'n verschrikkelijk onrecht niet van zichzelf kan afweren? Maar als je je, omdat de bezittingen die van Sextus Roscius waren de jouwe gemaakt zijn, daarom inspant deze zoon van hem te vernietigen, toon je dan niet dat je dit vreest wat je meer dan alle anderen niet hoeft te vrezen, dat de bezittingen van een vader ooit teruggegeven worden aan zijn kinderen?”

Aan het einde van deze passage wijst Cicero op Chrysogonus' hebzucht door te beweren dat zijn enige angst is dat hij zijn geroofde goed weer terug moet geven aan de rechtmatige eigenaar. Cicero past hiermee de zevende *locus* van het oproepen van verontwaardiging in de *peroratio* – het beweren dat een misdaad is gepleegd door invloed van rijkdom – toe. Tegelijkertijd gebruikt hij ook de tiende *locus* voor het oproepen van medelijden wanneer hij beweert dat Sextus junior zichzelf niet kan verdedigen. Hierbij gebruikt hij ook een werkwoord van directe waarneming, waardoor ook de toehoorder op dat moment deze hulpeloosheid kan waarnemen, en de nabijheid dus vergroot wordt. Ook is deze passage bijna volledig in de directe rede geschreven, wat hem nog nabijer maakt. Daarom is deze passage ook zeker levendig.

43. “*Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis quam in iis rebus quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa clam reservavit, per deos immortales! quae ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?*” (S. Rosc. 146)

“Je doet onrecht, Chrysogonus, als je een grotere hoop voor je aankoop vestigt op de ondergang van mijn cliënt hier, dan op de zaken die Lucius Sulla heeft voortgebracht. Maar als er voor jou geen enkele reden is waarom je zou willen dat deze ongelukkige door zo'n grote ramp wordt verzwakt, als hij al zijn bezittingen aan jou heeft overgeleverd behalve zijn leven en niets van zijn vader in het geheim als aandenken heeft gespaard – bij de onsterfelijke goden! –, wat is dat dan voor een enorme wreedheid, wat is dat voor een wild en onmenselijk karakter? Welke dief was ooit zo misdadig, welke piraat zo barbaars, dat hij, hoewel hij een onaangetaste buit zonder bloed kon krijgen, liever een bebloede buit zou wegtrekken?”

Cicero roept in deze passage erg veel verontwaardiging op voor Chrysogonus, en hij zegt dit zelfs recht in zijn gezicht: “*facis iniuriam, Chrysogone*”. Ook verhoogt het beroep doen op de onsterfelijke goden de emotie wanneer Cicero begint met het aanvallen van Chrysogonus' wrede en bloeddorstige karakter. Zijn laatste opmerking lijkt ook tot *evidentia* te leiden omdat die het beeld lijkt op te roepen van de bloeddorstige piraat die zijn bebloede buit wegtrekt van zijn

slachtoffer. Hiermee wordt ook de nabijheid erg verhoogd. Verder is de hele passage in de directe rede geschreven, wat ook zorgt voor meer nabijheid. Daarom is ook deze passage erg levendig.

44. *“Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quicquam iam habere reliqui vides quod ei detrahere possis? nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia, Baliarici filia, Nepotis sorore, spectatissima femina, quae cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.”* (S. Rosc. 147)

“Je weet dat mijn cliënt hier niets heeft, niets durft, niets kan, niets ooit tegen jouw belang heeft bedacht, en toch val je hem aan, hij die je noch kan vrezen, noch moet haten, en van wie je ziet dat hij niets meer heeft wat jij hem kan ontnemen? Of meen je dat dit schandalig is, dat je hem hier gekleed in het gerechtshof ziet zitten die je naakt van zijn erfenis hebt verdreven zoals uit een schipbreuk. Alsof je niet weet dat mijn cliënt hier zowel gevoed als gekleed wordt door Caecilia, dochter van Baliaricus, zus van Nepos, een voortreffelijke vrouw, die hoewel ze een zeer beroemde vader, zeer edelmoedige ooms, en een zeer roemrijke broer heeft, toch, hoewel ze een vrouw is, met manhaftigheid heeft bereikt dat, met zo veel eerbied ze uit de waardigheid zelf van hen voorzien was, ze niet mindere eerbewijzen uit haar eigen lof teruggaf.”

In deze passage roept Cicero medelijden op voor Sextus junior door hem zeer uitgebreid te omschrijven als een hulpeloos slachtoffer. Ook roept de passage verontwaardiging op voor Chrysogonus voor het letterlijk en figuurlijk uitkleden van Sextus. Verder wordt de emotionele interesse verhoogd door de zeer positieve omschrijving van het karakter van Caecilia. Ten slotte is de passage volledig in de directe rede geschreven en gebruikt Cicero een werkwoord van directe waarneming om naar het beeld van de geklede Sextus te wijzen, waardoor de nabijheid erg verhoogd wordt. Deze passage is daarom ook erg levendig.

45. *“Mihi crede, si pro patris huius hospitii et gratia vellent omnes huic hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur; sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo quod summa res publica in huius periculo temptatur haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret.”* (S. Rosc. 148)

“Geloof me, als alle gastvrienden op grond van de vriendschappen van de vader van mijn cliënt hier hem zouden willen bijstaan en hem vrijuit zouden durven verdedigen, zou hij overvloedig genoeg verdedigd worden; maar als echter op grond van de omvang van het onrecht en op grond van het feit dat het hoogste staatsbelang wordt beproefd in het gevaar van mijn cliënt hier, allen deze zaken zouden bestraffen, zou u, bij Hercules, niet meer op die plek mogen blijven zitten.”

In deze passage wordt medelijden opgewekt door de bewering dat de omvang van het onrecht de gastvrienden van Sextus' vader hem niet vrijuit durven te verdedigen, en tegelijkertijd wordt hiermee verontwaardiging opgeroepen voor de personen die verantwoordelijk zijn voor dit

onrecht. Ook verhoogt het beroep op Hercules de emotie in de passage.⁹⁰ Verder wordt de emotionele interesse enorm vergroot door te beweren dat het hoogste staatsbelang wordt beproefd. Ten slotte is deze gehele passage geschreven in de directe rede en zouden de sterke emoties een mogelijk lage nabijheid kunnen mitigeren. Daarom bevat ook deze passage levendig taalgebruik.

46. "*Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur, fori iudicique rationem M. Messalla, ut videtis, iudices, suscepit; qui si iam satis aetatis ac roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret; quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intellegebat, ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit ut Sex. Rosci vita erepta de manibus sectorum sententiis iudicum permetteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit;*" (S. Rosc. 149)

"Wat thuis gedaan moet worden, dat wordt met behulp van Caecilia uitgevoerd, en zijn publieke en gerechtelijke aangelegenheden heeft Marcus Messalla opgevangen, zoals u ziet, rechters; als hij reeds oud en sterk genoeg was, zou hij zelf voor Sextus Roscius pleiten; omdat zijn leeftijd en schroom die zijn leeftijd sieren een hindernis vormen voor het spreken, heeft hij de zaak aan mij overgelaten, omdat hij wist dat ik dat voor zijn zaak wilde en moest doen, en zelf heeft hij door zijn voortdurende aanwezigheid, advies, gezag en nauwgezetheid tot stand gebracht dat het leven van Sextus Roscius, nadat het uit de handen van de opkopers is gerukt, is toevertrouwd aan de oordelen van de rechters. Natuurlijk, rechters, bevond door deze voorname stand een zeer groot deel van de burgers zich onder de wapens."

Hoewel Cicero de directe waarneming van Messalla tijdens de rechtszaak gebruikt, waardoor de nabijheid erg wordt vergroot, roept deze passage geen emoties of emotionele interesse op en kan daarom ook niet levendig zijn.

47. "*Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat, si ille adduci non potest ut, cum ademerit nobis omnia quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc quae communis est eripere cupiat, si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit, unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio eadem quae rei publicae, vestra pristina bonitas et misericordia.*" (S. Rosc. 150)

"Maar als we, rechters, niet van Chrysogonus gedaan krijgen dat hij tevreden is met ons geld, dat hij ons leven niet aanvalt, als hij niet kan worden bewogen dat, wanneer hij ons alles heeft ontfroefd wat van ons eigendom was, hij niet ook dit licht dat gemeenschappelijk is verlangt weg te roven, als hij het niet genoeg beschouwt om zijn hebzucht met geld te stillen, tenzij bovendien dit bloed aan zijn wreedheid geschonken is, is er slechts één toevlucht, rechters, slechts één hoop over voor Sextus Roscius, dezelfde als die voor de republiek, namelijk uw traditionele goedheid en medelijden."

Weer wordt Chrysogonus neergezet als enorm hebzuchtig en wreed, zelfs zo hebzuchtig en wreed dat hij zelfs het leven van Sextus junior wil afnemen, en dit roept sterke verontwaardiging op bij de toehoorder. Ook roept Cicero hier de toehoorders expliciet op om medelijden te hebben met

---

⁹⁰ Dyck, A. 2010, p. 127.

Sextus, en dit komt overeen met de veertiende *locus* voor het oproepen van medelijden in de *peroratio*. Ook is de hele passage in de directe rede geschreven, waardoor ook deze passage als levendig gezien kan worden.

48. “*sin ea crudelitas quae hoc tempore in re publica versata est vestros quoque animos – id quod fieri profecto non potest – duriores acerbioresque reddidit, actum est, iudices;*” (S. Rosc. 150)

“Maar als deze wreedheid die op dit moment in de republiek voorkomt ook uw geesten – wat absoluut niet kan gebeuren – harder en ruwer heeft gemaakt, is het gebeurd, rechters;”

In deze passage lijkt Cicero een waarschuwing te willen maken voor de toehoorders die angst bij ze kan opwekken, maar hij lijkt deze mogelijke opwekking al voortijdig af te breken door te zeggen dat “*id quod fieri profecto non potest*”. Door dit zo expliciet te beweren, lijkt Cicero twijfel op te willen roepen bij de toehoorder of dit daadwerkelijk zo is. Hierdoor wordt de opgewekte angst niet, of in ieder geval niet volledig, afgebroken. Omdat de hele passage ook in de directe rede is geschreven, is ook deze passage levendig.

49. “*Ad eamne rem vos reservati estis, ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere cum proelium committunt, ut in eo loco quo fugam hostium fore arbitrentur milites collocent, in quos si qui ex acie fugerint de improvise incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores vos hic, tales viros, sedere qui excipiat eos qui de suis manibus effugerint.*” (S. Rosc. 151)

“Bent u dan voor deze zaak gespaard, voor deze zaak verkozen, om hen te veroordelen, die de opkopers en moordenaars niet hebben kunnen kelen? Goede veldheren zijn het gewoon om dit te doen wanneer ze de strijd aangaan, dat ze op die plek waarnaar ze verwachten dat er een vlucht van vijanden zal plaatsvinden soldaten opstellen, waarop zij die mogelijk uit de slaglinie vluchten onverwacht stuiten. Zonder twijfel menen die opkopers op gelijke wijze dat u, zo voortreffelijke mannen, hier zit om hen die aan hun handen zijn ontkomen te vangen.”

De manier waarop Cicero hier beweert dat de opkopers, die hier met het negatieve gevoelens oproepende “*isti*” worden omschreven, de rechters voor hun karretje willen spannen om door middel van moord hun vuile klusjes op te knappen, zal ongetwijfeld veel verontwaardiging hebben opgeroepen bij de toehoorders. Ook wordt hier het werkwoord *iugulare* gebruikt dat, zoals bij passage 36 reeds genoemd is, een erg heftig woord is en op zichzelf waarschijnlijk al de nodige negatieve emotie zal hebben losgemaakt bij de toehoorder. Ook is deze passage grotendeels in de directe rede geschreven, en zou een mogelijk gebrek aan nabijheid gemitigeerd kunnen worden door de heftige verontwaardiging. Deze passage bevat daarom dus ook levendig taalgebruik.

50. "*Dubium est, ad quem maleficio pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Sex. Roscio nisi quod patris bona venierunt?*" (S. Rosc. 152)

"Is het twijfelachtig op wat voor misdaad het betrekking heeft, wanneer u aan de ene kant een opkoper, vijand, moordenaar, en op dit moment dezelfde als aanklager, en aan de andere kant een armoedzaaiër, een zoon geliefd bij de zijnen, op wie niet alleen geen enkele schuld, maar zelfs geen enkele verdenking kan rusten? U ziet toch dat niets hier Sextus Roscius hindert behalve dat de bezittingen van zijn vader zijn verkocht?"

Cicero beroept zich in deze passage erg op directe waarneming ("*cum videatis*", "*videtis*") waardoor de nabijheid erg hoog is. Ook roept hij verontwaardiging op bij de toehoorder in zijn beschrijving van de kant van de aanklagers, en medelijden in zijn beschrijving van de kant van de verdediging. deze passage kan daarom ook zeker als levendig taalgebruik worden gezien.

51. "*Quodsi id vos suscipitis et ad eam rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis ut ad vos adducantur eorum liberi quorum bona venierunt cavete, per deos immortales! iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem quae facta est in eos qui arma capere potuerunt tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius quam more maiorum comparatum est publico consilio factum videretur, hanc vero quae ad eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet nisi hoc iudicio a vobis reicitis et aspernamini, videte, per deos immortales! quem in locum rem publicam perventuram putetis!*" (S. Rosc. 153)

"Maar als u dit aanneemt en uw inspanning vestigt op deze zaak, als u daarom zitting houdt dat de kinderen van hen wier bezittingen zijn verkocht naar u worden gebracht, pas dan op – bij de onsterfelijke goden! –, rechters, dat er door u een nieuwe, veel wreder proscriptie schijnt te zijn ingesteld. Die eerdere die heeft plaatsgevonden jegens hen die wapens konden opnemen wilde de senaat toch uiteindelijk niet aanvaarden, om het te laten schijnen dat er niets op wreder wijze dan op de wijze van onze voorouders werd voorbereid door een overheidsorgaan, maar als u deze die betrekking heeft op de kinderen en de wieg van onmondige kinderen niet in deze rechtszaak afwijst en verwerpt, bezie dan – bij de onsterfelijke goden – bij welke omstandigheden u meent dat de staat zal aankomen!"

In deze passage creëert Cicero het beeld van de kinderen van de reeds geproscreeerde die op proscriptielijsten worden gezet als gevolg van een mogelijke veroordeling van Sextus junior. Hij gaat zelfs zo ver als het benoemen van de wieg van onmondige kinderen. Dyck noemt dit laatste een "*pathetic touch*" omdat Sextus zijn eigen familie niet in rouwkleding aanwezig kan hebben.⁹¹ Het oproepen aan de toehoorder om zich kinderen in plaats van het slachtoffer in de rechtszaak voor te stellen komt ook bijna overeen met de zevende *locus* voor het oproepen van medelijden in de *peroratio*, behalve dat het in die *locus* niet willekeurige kinderen maar de naasten of kinderen van de toehoorders zijn. Dit beeld zal dus een hoop medelijden op hebben geroepen bij de toehoorders. Ook zou dit mogelijke gevolg de normen en waarden van de toehoorder schenden

---

⁹¹ Dyck, A. 2010, p. 208.

waardoor er verhoogde emotionele interesse is. Verder verhoogt ook het tweemaalige beroep op de onsterfelijke goden de emotie in de passage. Ten slotte is deze passage bijna volledig in de directe rede geschreven en kan de hevige emotie een mogelijke lage nabijheid mitigeren. Daarom is ook deze passage levendig.

52. “*Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit.*” (S. Rosc. 154)

“Wijze mannen, begiftigd met zowel dat gezag en die macht, die u heeft, past het deze zaken ten zeerste te genezen, waaraan de republiek lijdt.”

Deze passage roept niet echt emotie of emotionele interesse op en is daarom ook niet levendig.

Om dit hoofdstuk even kort te recapituleren: in totaal waren er tweeënvijftig concrete passages die geanalyseerd zijn, waarvan er slechts elf niet voldoende van de overige twee levendigheidaspecten bevatten. De verdeling van de levendige en niet levendige concrete passages over de drie onderzochte *partes orationis* ziet er als volgt uit:⁹²

	<i>Exordium</i>	<i>Narratio</i>	<i>Peroratio</i>
Levendig	1, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15	16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 35, 35	38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51
Niet levendig	2, 3, 6	18, 19, 20, 31, 32	37, 46, 52

De verdeling van levendige en niet-levendige concrete passages over de partes orationis

⁹² De verspreiding van de levendige passages over het corpus is ook als bijlage opgenomen.

Conclusie

Laten we terugkeren naar de centrale vraag van dit onderzoek: op welke wijze gebruikt Cicero levendig taalgebruik in zijn *Pro Roscio*, en hoe verhoudt deze antieke levendigheid zich tot de moderne? In hoofdstuk 1 heb ik aangetoond dat de tegenhangers van de drie aspecten van levendig taalgebruik in de moderne theorie – emotionele interesse, concreetheid en nabijheid – bestaan uit *adfectus* voor het aspect emotionele interesse, dat bestaat uit de hevige emoties van *πάθος* en de milde emoties die onder *ἥθος* vallen, en *evidentia* voor de aspecten concreetheid en nabijheid. *Evidentia* bestaat volgens de definitie van Quintilianus uit drie soorten: een hele voorstelling die in woorden geschilderd wordt, een aangezicht dat bestaat uit een aantal details, en één waarin bijkomstige gevolgen samen een situatie beschrijven.⁹³ Hiermee is dan ook het tweede deel van deze vraag beantwoord.

Ook is in hoofdstuk 2 tot en met 4 vastgesteld dat levendig taalgebruik in hogere mate verwacht wordt in drie *partes orationis*: het *exordium*, de *narratio* en de *peroratio*. Daarom zijn alleen deze drie delen van de redevoering onderworpen aan een analyse.

Met het tweede deel van de vraag beantwoord, werd in hoofdstuk 5 vastgesteld hoe het aspect concreetheid precies getoetst zou worden. Dit is vervolgens gedaan door het toekennen van een concreetheidsscore op basis van de woordenlijst van Brysbaert et al. met 40.000 Engelse lemmata. Hieruit zijn vervolgens tweeënvijftig passages gekomen die concreet genoeg waren om te onderwerpen aan een analyse op het gebied van emotionele interesse en nabijheid in hoofdstuk 6. Dat brengt ons bij de resultaten uit dit laatste hoofdstuk.

In totaal bleek dat veertig van de tweeënvijftig passages levendig taalgebruik bevatten, waarvan er zich twaalf in het *exordium*, zestien in de *narratio* en dertien in de *peroratio* bevinden. Het *exordium* wordt geopend met een levendige passage, maar wordt vervolgens gelijk minder levendig. Het levendige taalgebruik wordt vervolgens weer ingezet bij een deel van de beschrijving van Cicero's bescheidenheid in c. 4-5. Ook zien we dat een cluster van levendig taalgebruik zich uitspreidt over de rest van het *exordium*, met uitzondering van een aantal korte niet-levendige passages. In dit levendige cluster maakt Cicero de beschuldiging richting Chrysogonus en geeft hij zijn motief, uit hij zijn bescheidenheid nog verder, en roept hij de praetor Marcus Fannius en de rechters op om krachtig en rechtvaardig in te grijpen.

De *narratio* wordt net zoals het *exordium* geopend met een levendige passage, dit keer bij het begin van de karakteromschrijving van Sextus Roscius senior en de bewering dat de erfenis die hij naliet, is geroofd door dieven uit de familie. Na deze levendige opening volgt ook in de

---

⁹³ Quint. *Inst.* 8.3.63-70.

Thomas Mulder

narratio een niet-levendige passage die voornamelijk het karakter van Sextus Roscius senior verder beschrijft. Naast een korte passage over Sulla en de tekst rond het decreet van de *decuriones* is ook de rest van de *narratio* erg levendig. Hierin beschrijft Cicero de plotselinge moord op Sextus Roscius senior en de berichtgeving daarover, het complot tussen de *Roscii Amerini* en *Chrysogonus*, het leed van Sextus junior en de leugens van de samenzweerders.

Ten slotte heeft de *peroratio* geen levendige opening zoals het *exordium* en de *narratio* die hebben. De eerste levendige passage in de *peroratio* is de oproep aan *Chrysogonus* om Sextus junior's leven te sparen die overgaat in de beschrijving van de ongelukkige omstandigheden Sextus zich nu bevindt. Niet deze hele beschrijving is echter deel van de levendige passage. In c. 145 begint vervolgens een cluster van levendige passages waarin Cicero de mogelijke motieven van *Chrysogonus* noemt, een uitweiding over *Chrysogonus'* karakter en daden doet, kort uitweidt over de rol en het karakter van *Caecilia*, en het gevaar voor Sextus gelijkstelt aan dat voor de republiek. De rol van *Messalla* wordt daarna niet met levendig taalgebruik beschreven. In c. 150 begint het laatste levendige cluster waarin het doel van de aanklagers wordt beschreven als het door de rechters laten grijpen van de personen die aan hun eigen handen ontkomen zijn en de kinderen van alle geproscibeerden uit de weg te ruimen. Ook het einde van de *peroratio* is niet geschreven met levendig taalgebruik, terwijl dit in het *exordium* en de *narratio* wel het geval was. In dit niet-levendige einde roept Cicero de rechters op om de situatie te verhelpen.

Uit de bevindingen van dit onderzoek blijkt dat de overgrote meerderheid van het geselecteerde corpus bestaat uit levendig taalgebruik. Het is daarom verstandig om te kijken naar de niet-levendige passages, omdat deze eerder de uitzondering op de regel lijken te zijn. Cicero lijkt voornamelijk passages over zichzelf, over het karakter van Sextus Roscius senior, over Sulla en over *Messalla* zonder levendig taalgebruik te hebben geschreven. Voornamelijk de passages over Sulla vallen in mijn optiek hier op. Sulla wordt in dit geselecteerde corpus vijf keer genoemd, en slechts één van deze keren is dit in een levendige passage. Het zou erg goed mogelijk kunnen zijn om Sulla bewust zo veel mogelijk buiten de levendige passages te houden om zo minder negatieve aandacht op deze gevaarlijke dictator te vestigen en zo minder gevaar te lopen door niet in zijn ongenade te vallen.

Ten slotte hoop ik met deze scriptie een bijdrage te leveren aan het onderzoek naar levendig taalgebruik in het algemeen en daarnaast in de klassieke literatuur. Ook zou ik een oproep willen doen om meer onderzoek te doen naar levendig taalgebruik binnen de klassieke literatuur. In mijn optiek kan de moderne theorie over levendig taalgebruik erg nuttige inzichten leveren binnen ons vakgebied, en is dit nog niet eerder gebeurd. Door dit soort interdisciplinair onderzoek worden verschillende vakgebieden aan elkaar gekoppeld die elkaar met verschillende perspectieven en nieuwe inzichten kunnen verrijken.

Ook hoop ik dat dit onderzoek naar levendig taalgebruik in de klassieke literatuur kan afrekenen met het stigma van een dode taal. Latijn is namelijk, zoals uit dit onderzoek ook zeker blijkt, absoluut wél levendig!

Bibliografie

Primair

- Dyck, A. 2010, *Cicero: Pro Sexto Roscio*, Cambridge, UK.
- Hubbell, H. 1949, *Cicero. On Invention. The Best Kind of Orator. Topics*, Cambridge, MA.
- Miller, F. 1916, *Ovid. Metamorphoses, Volume I: Books 1-8*, Cambridge, MA.
- Rackham, H. & Sutton, W. 1942, *Cicero. On the Orator: Books 1-2*, Cambridge, MA.
- Rackham, H. 1942, *Cicero. On the Orator: Book 3. On Fate. Stoic Paradoxes. Divisions of Oratory*, Cambridge, MA.
- Russell, D. 2002, *Quintilian. The Orator's Education, Volume II: Books 3-5*, Cambridge, MA.
- Russell, D. 2002, *Quintilian. The Orator's Education, Volume III: Books 6-8*, Cambridge, MA.

Secundair

- Bell, B. & Loftus, E. 1985, Vivid persuasion in the courtroom, *Journal of personality assessment*, 49.6, pp. 659-664.
- Block L. & Keller P. 1997, Effects of Self-Efficacy and Vividness of the Persuasiveness of Health Communications, *Journal of Consumer Psychology*, 6.1, pp. 31-54.
- Brybaert, M. et al. 2014, Concreteness ratings for 40 thousand generally known English word lemmas, *Behavior research methods*, 46.3, pp. 904-911.
- Donnelly, F. 1912, A Function of the Classical Exordium, *The Classical Weekly*, 5.26, pp. 204-207.
- Douma, P. 1994, Wees zo concreet mogelijk. Schrijfadvisers over concrete en abstract taalgebruik, *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 16.1, pp. 16-31.
- Frey, K. & Eagly, A. 1993, Vividness Can Undermine the Persuasiveness of Messages, *Journal of Personality and Social Psychology*, 65.1, pp. 32-44.
- Guadagno, R. et al. 2011, Figural Vividness and Persuasion: Capturing the "Elusive" Vividness Effect, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37.5, pp. 626-638.
- Hansen, J. & Wänke M. 2010, Truth From Language and Truth From Fit: The Impact of Linguistic Concreteness and Level of Construal on Subjective Truth, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36.11, pp. 1576-1588.
- Hustinx, L. & De Wit, E. 2012, Kunnen levendige getuigenissen je achter de tralies doen belanden?, *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 34.3, pp. 213-228.
- Hustinx, L. et al. 2019, Zijn concrete argumenten doorslaggevender? Een experiment naar het effect van mate van concreetheid op sociale oordelen, *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 41.1, pp. 129-142.
- Lausberg, H. 1988, *Handbook of Literary Rhetoric, A Foundation for Literary Study*, eds. Orton, D. & Anderson, R., Leiden, Nederland.
- May, J. 1988, *Trials of Character: The Eloquence of Ciceronian Ethos*, Chapel Hill, NC.

Nisbett, R. & Ross, L. 1980, *Human inference: Strategies and shortcomings of social judgement*, Englewood Cliffs, NJ.

Reyes, R. et al. 1980, Judgmental biases resulting from differing availabilities of arguments, *Journal of Personality and Social Psychology*, 39.1, pp. 2-12.

Shedler, J. & Manis, M. 1986, Can the availability heuristic explain vividness effects?, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51.1, pp. 26-36.

Taylor, S. & Thompson, S. 1982, Stalking the elusive "vividness" effect, *Psychological Review*, 89, pp. 155-181.

Internetbronnen

Forum voor Democratie [Forum voor Democratie], 2017, 2 april, *De veelbesproken "Maiden Speech" van Thierry Baudet in de Tweede Kamer - 28 maart 2017* [Video], Youtube (geraadpleegd op 30-05-2021 via: <https://bit.ly/3fPTXeo>).

Woordenlijst uit het onderzoek van Brysbaert, M. et al. 2014 (geraadpleegd op 17-01-2021 via: <https://bit.ly/2RsYHhE>).

Bijlagen

Bijlage 1. Concreetheidsscores

1-1,24	1,25-1,74	1,75-2,24	2,25-2,74	2,75-3,24	3,25-3,74	3,75-4,24	4,25-4,74	4,75-5
--------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	--------

1. *Credo ego vos, iudices, mirari quid sit quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is, qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Omnes enim hi quos videtis adesse in hac causa iniuriam novo scelere conflata putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit ut adsint propterea quod officium sequuntur, taceant autem idcirco quia periculum vitant.*
2. *Quid ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. An tanto officiosior quam ceteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit, ut causam Sex. Rosci reciperem? Quia, si qui istorum dixisset quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo, si verbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisset quam dixisset putaretur;*
3. *ego autem si omnia quae dicenda sunt libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in vulgus emanare poterit; deinde quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem et amplitudinem neque temere dicto concedi propter aetatem et prudentiam, ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad rem publicam accessi, vel ignosci adolescentiae poterit; tametsi non modo ignoscendi ratio verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est.*
4. *Accedit illa quoque causa quod a ceteris forsitan ita petitum sit ut dicerent ut utrumvis salvo officio facere se posse arbitrarentur; a me autem ii contenderunt qui apud me et amicitia et beneficiis et dignitate plurimum possunt. Quorum ego nec benevolentiam erga me ignorare nec auctoritatem aspernari nec voluntatem neglegere debebam.*
5. *His de causis ego huic causae patronus exstiti non electus unus qui maximo ingenio sed relictus ex omnibus qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis qui iste terror sit et quae tanta formido quae tot ac tales viros impediatur quominus pro capite et fortunis alterius quemadmodum consuerunt causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei quae conflavit hoc iudicium mentio facta non est.*
6. *Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Rosci, quae sunt sexagens, quae de viro clarissimo et fortissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus nummum sese dicit emisse adolescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, hoc postulat ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invaserit quoniamque ei pecuniae vita Sex. Rosci obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis; sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse, quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini.*
7. *Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices, ego contra brevem postulationem adfero et, quomodo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem. Primum a Chrysogono peto ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat; deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis et in causa Sex. Rosci periculum quod in omnes intenditur propulsetis.*
8. *Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperietur quamobrem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam*

- praedam quam dixi quicquam aliud causae inveneritis, non recusamus quin illorum libidini Sex. Rosci vita dedatur. Sin aliud agitur nihil nisi ut iis ne quid desit quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Rosci velut cumulus accedat, nonne cum multa indigna tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos per quorum sententias iusque iurandum id assequantur quod antea ipsi scelere et ferro adsequi consuerunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis ex hoc iudicio ornati auctique discedant?
9. His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere neque satis graviter conqueri neque satis libere vociferari posse intellego. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Rosci periculum. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis.
  10. Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli quam ferre me posse intellego. Hoc onus si vos aliqua ex parte adlevabitis, feram ut potero studio et industria, iudices; sin a vobis – id quod non spero – deserar, tamen animo non deficiam et id quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo quam id quod mihi cum fide semel impositum est aut propter perfidiam abicere aut propter infirmitatem animi deponere.
  11. Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso ut, qualem te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praesses, talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides; quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas ut acria ac severa iudicia fiant intellegis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt; omnes hanc quaestionem te praetore manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso virtutis ostentui sperant futuram.
  12. Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consuerunt, ea nos hoc tempore utimur qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa qui vester animus sit ostendatis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam ut non modo clam verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint.
  13. Etenim quid aliud hoc iudicio temptatur nisi ut id fieri liceat? Accusant ii qui in fortunas huius invaserunt, causam dicit is cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit, causam dicit is cui non modo luctum mors patris attulit verum etiam egestatem; accusant ii qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt, causam dicit is qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii quos populus poscit, causam dicit is qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat.
  14. Atque ut facilius intellegere possitis, iudices, ea quae facta sunt indigniora esse quam haec sunt quae dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miseras et illorum audaciam cognoscere possitis et rei publicae calamitatem.
  15. Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit, cum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipi verum etiam eius vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitii florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium verum etiam domesticus usus et consuetudo, quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex omnibus suis commodis hoc solum filio reliquit; nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident, fama et vita innocentis ab hospitiibus amicisque paternis defenditur.

16. *Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, cum proscriberentur homines atque ex omni regione caperentur ii qui adversarii fuisse putabantur, erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut exultare victoria nobilitatis videretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.*
17. *Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio; quas inimicitias si tam cavere potuisset quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii – quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus vocatur – homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, quique ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit.*
18. *Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius assiduus in praediis esset cumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, ipse autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinas rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum ad quem suspicio maleficii pertineat; verum id quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc ad finem culpae iudicatore.*
19. *Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non filii sed T. Capitonis inimici; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus adferret sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet.*
20. *Quadriduo quo haec gesta sunt res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur; magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas praediorum – nam fundos decem et tres reliquit qui Tiberim fere omnes tangunt –, huius inopia et solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse; ad eam rem operam suam pollicentur.*
21. *Ne diutius teneam, iudices, societas coitur. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur, nomen refertur in tabulas Sex. Rosci, hominis studiosissimi nobilitatis, cuius bonorum manceps fit Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet; in reliquis omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio.*
22. *Neque enim mirum, cum eodem tempore et ea quae praeterita sunt reparaet et ea quae videntur instare praeparet, cum et pacis constituendae rationem et belli gerendi potestatem solus habeat, cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, cum tot tantisque negotiis distentus sit ut respirare libere non possit, si dix non animadvertat, cum praesertim tam multi occupationem eius observent tempusque aucupentur ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusce modi moliantur. Huc accedit quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen in tanta felicitate nemo potest esse in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat.*
23. *Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in praedia huius invadit, hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eicit domo atque focus patriis disque penetibus praecipitem, iudices, exturbat, ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in*

- aliena: multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio removebat, non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat.*
24. *Quod Amerinis usque eo visum est indignum ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Rosci crudelissima, filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulchrum patrum reliquisset, bonorum emptio flagitiosa, possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat, qui non ardere omnia mallet quam videre in Sex. Rosci, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium.*
25. *Itaque decurionum decretum statim fit ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum qui vir Sex. Roscius fuerit, conquerantur de istorum scelere et iniuriis, orent ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. Decretum decurionum. Legati in castra veniunt. Intellegitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles allegat qui peterent ne ad Sullam adirent et omnia Chrysogonum quae vellent esse facturum pollicerentur.*
26. *Usque adeo autem ille pertimuerat ut mori mallet quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret sese nomen Sex. Rosci de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt; Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt, deinde aliquanto lentius nihil agere atque deludere, postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitae huiusce Sex. Rosci parare neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.*
27. *Quod hic simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, Nepotis sororem, Baliarici filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum; in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsam ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est ut hic potius vivus in reos quam occisus in proscriptos referretur.*
28. *Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Rosci custodiri neque sibi ullam caedis faciendae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae, ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent qui de ea re posset dicere aliquid in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere qui primus in iudicium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset.*
29. *Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.*
143. *Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea est, qua me uti res publica et dolor meus et istorum iniuria coegit; Sed Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat, nihil de suo patrimonio queritur; putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia quae vos per Sullam gesta esse dicitis more, lege, iure gentium facta; culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere;*
144. *si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit; rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, adpendit, si vestitum quo*

ipse tectus erat anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quicquam excepit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

145. Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo; concedo, et quod animus aequus est et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum; patior et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris? quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliatorum causa vis hominem occidere, spoliasti; quid quaeris amplius? Si inimicitarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo cuius ante praedia possedisti quam ipsum cognovisti? si metus, ab eone aliquid metuis quem vides ipsum ab se tam atrocem iniuriam propulsare non posse? sin, quod bona quae Sex. Rosci fuerunt tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri quod praeter ceteros tu metuere non debeas, nequando liberis proscriptorum bona patria reddantur?
146. Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis quam in iis rebus quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa clam reservavit, per deos immortales! quae ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?
147. Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum quem neque metuere potes neque odisse debes nec quicquam iam habere reliqui vides quod ei detrahere possis? nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia, Balarici filia, Nepotis sorore, spectatissima femina, quae cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.
148. An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris huius hospitibus et gratia vellent omnes huic hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur; sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo quod summa res publica in huius periculo temptatur haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant neque ut se potentia superari putent.
149. Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur, fori iudicii que rationem M. Messalla, ut videtis, iudices, suscepit; qui si iam satis aetatis ac roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret. quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intellegebat, ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit ut Sex. Rosci vita erepta de manibus sectorum sententiis iudicum permetteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit; haec acta res est ut ii nobiles restituerentur in civitatem qui hoc facerent quod facere Messallam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui iniuriae resisterent, qui quantum possent in salute alterius quam in exitio mallent ostendere; quod si omnes qui eodem loco nati sunt facerent, et res publica ex illis et ipsi ex invidia minus laborarent.
150. Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat, si ille adduci non potest ut, cum ademerit nobis omnia quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc quae communis est eripere cupiat, si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit, unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio eadem quae rei publicae, vestra pristina bonitas et misericordia. Quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus; sin ea crudelitas quae hoc tempore in re publica versata est,

- vestros quoque animos – id quod fieri profecto non potest – duriores acerbioresque reddit, actum est, iudices; inter feras satius est aetatem degere quam in hac tanta immanitate versari.
151. Ad eamne rem vos reservati estis, ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere cum proelium committunt, ut in eo loco quo fugam hostium fore arbitrentur milites collocent, in quos si qui ex acie fugerint de improvviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores vos hic, tales viros, sedere qui excipiatis eos qui de suis manibus effugerint. Di prohibeant, iudices, ut hoc quod maiores consilium publicum vocari voluerunt praesidium sectorum existimetur!
152. An vero, iudices, vos non intellegitis nihil aliud agi nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur et eius rei initium in vestro iure iurando atque in Sex. Rosci periculo quaeri? Dubium est, ad quem malefium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Sex. Roscio, nisi quod patris bona venierunt?
153. Quodsi id vos suscipitis et ad eam rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis ut ad vos adducantur eorum liberi quorum bona venierunt, cavete, per deos immortales! iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem quae facta est in eos qui arma capere potuerunt tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius quam more maiorum comparatum est publico consilio factum videretur, hanc vero quae ad eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet nisi hoc iudicio a vobis reicitis et aspernamini, videte, per deos immortales! quem in locum rem publicam perventuram putetis!
154. Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos qua vos estis ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intellegat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari; quae non modo id habet in se mali quod tot cives atrocissime sustulit verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

Bijlage 2. Concreetheidsscores oranje-groen

1-1,24	1,25-1,74	1,75-2,24	2,25-2,74	2,75-3,24	3,25-3,74	3,75-4,24	4,25-4,74	4,75-5
--------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	--------

1. *Credo ego vos, iudices, mirari quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa iniuriam novo scelere conflatae putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit ut adsint propterea quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum vitant.*
2. *Quid ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. An tanto officiosior quam ceteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit ut causam Sex. Rosci reciperem? Quia, si qui istorum dixisset quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo, si verbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse quam dixisset putaretur.*
3. *Ego autem si omnia quae dicenda sunt libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in vulgus emanare poterit; deinde quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem et amplitudinem neque temere dicto concedi propter aetatem et prudentiam, ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad rem publicam accessi, vel ignosci adulescentiae poterit; tametsi non modo ignoscendi ratio verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est.*
4. *Accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petatum sit ut dicerent, ut utrumvis salvo officio facere se posse arbitrarentur; a me autem ii contenderunt qui apud me et amicitia et beneficiis et dignitate plurimum possunt. Quorum ego nec benevolentiam erga me ignorare nec auctoritatem aspernari nec voluntatem neglegere debebam.*
5. *His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus qui maximo ingenio sed relictus ex omnibus qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis qui iste terror sit et quae tanta formido quae tot ac tales viros impediatur quominus pro capite et fortunis alterius quemadmodum consuerunt causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei quae conflavit hoc iudicium mentio facta non est.*
6. *Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Rosci, quae sunt sexagens, quae de viro clarissimo et fortissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus nummum sese dicit emisse adulescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invaserit quoniamque ei pecuniae vita Sex. Rosci obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis: sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini.*
7. *Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices, ego contra brevem postulationem adfero et, quomodo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem. Primum a Chrysogono peto ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat; deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis et in causa Sex. Rosci periculum quod in omnes intenditur propulsetis.*
8. *Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperietur quamobrem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam quam dixi quicquam aliud causae inveneritis, non recusamus quin illorum libidini Sex.*

Rosci vita dedatur. Sin aliud agitur nihil nisi ut iis ne quid desit quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Rosci velut cumulus accedat, nonne cum multa indigna tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos per quorum sententias iusque iurandum id assequantur quod antea ipsi scelere et ferro adsequi consuerunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis ex hoc iudicio ornati auctique discedant?

9. *His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere neque satis graviter conqueri neque satis libere vociferari posse intellego. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Rosci periculum. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiatis.*
10. *Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli quam ferre me posse intellego. Hoc onus si vos aliqua ex parte adlevabitis, feram ut potero studio et industria, iudices; sin a vobis – id quod non spero – deserar, tamen animo non deficiam et id quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo quam id quod mihi cum fide semel impositum est aut propter perfidiam abicere aut propter infirmitatem animi deponere.*
11. *Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso ut qualem te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praeesses, talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides; quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas ut acria ac severa iudicia fiant intellegis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt; omnes hanc quaestionem te praetore manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso virtutis ostentui sperant futuram.*
12. *Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consuerunt, ea nos hoc tempore utimur qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa qui vester animus sit ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam ut non modo clam verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint.*
13. *Etenim quid aliud hoc iudicio temptatur nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt, causam dicit is cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit, causam dicit is cui non modo luctum mors patris attulit verum etiam egestatem; accusant ii qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt causam dicit is qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii quos populus poscit causam dicit is qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat.*
14. *Atque ut facilius intellegere possitis, iudices, ea quae facta sunt indigniora esse quam haec sunt quae dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et rei publicae calamitatem.*
15. *Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit, cum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipi verum etiam eius vicinatis facile primus, tum gratia atque hospitibus florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium verum etiam domesticus usus et consuetudo, quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex omnibus suis commodis hoc solum filio reliquit; nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident, fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.*
16. *Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem causamque*

- opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, cum proscriberentur homines atque ex omni regione caperentur ii qui adversarii fuisse putabantur erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut exultare victoria nobilitatis videretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.
17. Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio; quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii – quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus vocatur – homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, quique ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit.
18. Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius assiduus in praediis esset cumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, ipse autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinas rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum ad quem suspicio maleficii pertineat; verum id quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc ad finem culpae iudicatos.
19. Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non filii sed T. Capitonis inimici; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus adferret sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet.
20. Quadriduo quo haec gesta sunt res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur; magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas praediorum – nam fundos decem et tres reliquit qui Tiberim fere omnes tangent –, huius inopia et solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et gratiosus, nullo negotio sit occisus, perfacile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse; ad eam rem operam suam pollicentur.
21. Ne diutius teneam, iudices, societas coitur. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur, nomen refertur in tabulas Sex. Rosci, hominis studiosissimi nobilitatis, cuius bonorum manceps fit Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet; in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio.
22. Neque enim mirum, cum eodem tempore et ea quae praeterita sunt reparaet et ea quae videntur instare praeparet, cum et pacis constituendae rationem et belli gerendi potestatem solus habeat, cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, cum tot tantisque negotiis distentus sit ut respirare libere non possit, si dix non animadvertat, cum praesertim tam multi occupationem eius observent tempusque aucupentur ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusce modi moliantur. Huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen in tanta felicitate nemo potest esse in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat.
23. Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in praedia huius invadit, hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eicit domo atque focus patriis disque penatibus praecipitem, iudices, exturbat, ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena: multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio removebat, non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat.

24. *Quod Amerinis usque eo visum est indignum ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Rosci crudelissima, filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulchrum patrum reliquisset, bonorum emptio flagitiosa, possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat qui non ardere omnia mallet quam videre in Sex. Rosci, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium.*
25. *Itaque decurionum decretum statim fit ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit, conquerantur de istorum scelere et iniuriis, orent ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. Decretum decurionum. Legati in castra veniunt. Intellegitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles allegat qui peterent ne ad Sullam adirent et omnia Chrysogonum quae vellent esse facturum pollicerentur.*
26. *Usque adeo autem ille pertimuerat ut mori mallet quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret sese nomen Sex. Rosci de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt; Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt, deinde aliquanto lentius nihil agere atque deludere, postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitae huiusce Sex. Rosci parare neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.*
27. *Quod hic simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, Nepotis sororem, Baliarici filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum. in qua muliere, iudices, etiamnunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospitique oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos quam occisus in proscriptos referretur.*
28. *Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Rosci custodiri neque sibi ullam caedis faciendae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent qui de ea re posset dicere aliquid in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere qui primus in iudicium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset.*
29. *Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.*
143. *Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea est, qua me uti res publica et dolor meus et istorum iniuria coegit. Sed Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat, nihil de suo patrimonio queritur; putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia quae vos per Sullam gesta esse dicitis more, lege, iure gentium facta; culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere;*
144. *Si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit; rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, adpendit, si vestitum quo ipse tectus erat anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum*

neque praeterea quicquam exceptit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.

145. *'Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo; concedo, et quod animus aequus est, et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum; patior et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris, quid oppugnas? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto?' Si spoliatorum causa vis hominem occidere, spoliasti; quid quaeris amplius? Si inimicitiarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo cuius ante praedia possedisti quam ipsum cognovisti? si metus, ab eone aliquid metuis quem vides ipsum ab se tam atrocem iniuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quae Sex. Rosci fuerunt tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri quod praeter ceteros tu metuere non debeas, nequando liberis proscriptorum bona patria reddantur?*
146. *Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis quam in iis rebus quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa clam reservavit, per deos immortales! quae ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?*
147. *Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnas eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quicquam iam habere reliqui vides quod ei detrahere possis? nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia, Baliarici filia, Nepotis sorore, spectatissima femina, quae cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.*
148. *An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris huius hospitii et gratia vellent omnes huic hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur; sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo quod summa res publica in huius periculo temptatur haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant neque ut se potentia superari putent.*
149. *Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur, fori iudicii que rationem M. Messalla, ut videtis, iudices, susceperit; qui si iam satis aetatis ac roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret; quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intellegebat, ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit ut Sex. Rosci vita erepta de manibus sectorum sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit; haec acta res est ut ii nobiles restituerentur in civitatem qui hoc facerent quod facere Messallam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui iniuriae resisterent, qui quantum possent in salute alterius quam in exitio mallent ostendere; quod si omnes qui eodem loco nati sunt facerent, et res publica ex illis et ipsi ex invidia minus laborarent.*
150. *Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat, si ille adduci non potest ut, cum ademerit nobis omnia quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc quae communis est eripere cupiat, si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit, unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio eadem quae rei publicae, vestra pristina bonitas et misericordia. Quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus; sin ea crudelitas quae hoc tempore in re publica versata est vestros quoque animos – id quod fieri profecto non potest – duriores acerbioresque reddit, actum est, iudices; inter feras satius est aetatem degere quam in hac tanta immanitate versari.*

151. *Ad eamne rem vos reservati estis, ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere cum proelium committunt, ut in eo loco quo fugam hostium fore arbitrentur milites collocent, in quos si qui ex acie fugerint de improvise incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores vos hic, tales viros, sedere qui excipiatis eos qui de suis manibus effugerint. Di prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt praesidium sectorum existimetur!*
152. *An vero, iudices, vos non intellegitis nihil aliud agi nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur et eius rei initium in vestro iure iurando atque in Sex. Rosci periculo quaeri? Dubium est, ad quem malefium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Sex. Roscio nisi quod patris bona venierunt?*
153. *Quodsi id vos suscipitis et ad eam rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis ut ad vos adducantur eorum liberi quorum bona venierunt cavete, per deos immortales! iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem quae facta est in eos qui arma capere potuerunt tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius quam more maiorum comparatum est publico consilio factum videretur, hanc vero quae ad eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet nisi hoc iudicio a vobis reicitis et aspernamini, videte, per deos immortales! quem in locum rem publicam perventuram putetis!*
154. *Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intellegat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari. Quae non modo id habet in se mali quod tot cives atrocissime sustulit verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.*

Bijlage 3. Levendige passages in het corpus

1. *Credo ego vos, iudices, mirari quid sit, quod, cum tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is qui neque aetate neque ingenio neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Omnes enim hi, quos videtis adesse in hac causa iniuriam novo scelere conflata putant oportere defendi, defendere ipsi propter iniquitatem temporum non audent. Ita fit ut adsint propterea quod officium sequuntur, taceant autem idcirco, quia periculum vitant.*
2. *Quid ergo? Audacissimus ego ex omnibus? Minime. An tanto officiosior quam ceteri? Ne istius quidem laudis ita sum cupidus ut aliis eam praereptam velim. Quae me igitur res praeter ceteros impulit ut causam Sex. Rosci reciperem? Quia, si qui istorum dixisset quos videtis adesse, in quibus summa auctoritas est atque amplitudo, si verbum de re publica fecisset, id quod in hac causa fieri necesse est, multo plura dixisse quam dixisset putaretur.*
3. *Ego autem si omnia quae dicenda sunt libere dixero, nequaquam tamen similiter oratio mea exire atque in vulgus emanare poterit; deinde quod ceterorum neque dictum obscurum potest esse propter nobilitatem et amplitudinem neque temere dicto concedi propter aetatem et prudentiam, ego si quid liberius dixero, vel occultum esse, propterea quod nondum ad rem publicam accessi, vel ignosci adulescentiae poterit; tametsi non modo ignoscendi ratio verum etiam cognoscendi consuetudo iam de civitate sublata est.*
4. *Accedit illa quoque causa, quod a ceteris forsitan ita petitum sit ut dicerent, ut utrumvis salvo officio facere se posse arbitrarentur; a me autem ii contenderunt qui apud me et amicitia et beneficiis et dignitate plurimum possunt. Quorum ego nec benevolentiam erga me ignorare nec auctoritatem aspernari nec voluntatem neglegere debebam.*
5. *His de causis ego huic causae patronus exstiti, non electus unus qui maximo ingenio sed relictus ex omnibus qui minimo periculo possem dicere, neque uti satis firmo praesidio defensus Sex. Roscius verum uti ne omnino desertus esset. Forsitan quaeratis qui iste terror sit et quae tanta formido quae tot ac tales viros impediatur quominus pro capite et fortunis alterius quemadmodum consuerunt causam velint dicere. Quod adhuc vos ignorare non mirum est, propterea quod consulto ab accusatoribus eius rei quae conflavit hoc iudicium mentio facta non est.*
6. *Quae res ea est? Bona patris huiusce Sex. Rosci, quae sunt sexagens, quae de viro clarissimo et fortissimo L. Sulla, quem honoris causa nomino, duobus milibus nummum sese dicit emisse adulescens vel potentissimus hoc tempore nostrae civitatis, L. Cornelius Chrysogonus. Is a vobis, iudices, hoc postulat ut, quoniam in alienam pecuniam tam plenam atque praeclaram nullo iure invaserit quoniamque ei pecuniae vita Sex. Rosci obstare atque officere videatur, deleatis ex animo suo suspicionem omnem metumque tollatis: sese hoc incolumi non arbitratur huius innocentis patrimonium tam amplum et copiosum posse obtinere, damnato et eiecto sperat se posse quod adeptus est per scelus, id per luxuriam effundere atque consumere. Hunc sibi ex animo scrupulum, qui se dies noctesque stimulat ac pungit, ut evellatis postulat, ut ad hanc suam praedam tam nefariam adiutores vos profiteamini.*
7. *Si vobis aequa et honesta postulatio videtur, iudices, ego contra brevem postulationem adfero et, quomodo mihi persuadeo, aliquanto aequiorem. Primum a Chrysogono peto ut pecunia fortunisque nostris contentus sit, sanguinem et vitam ne petat; deinde a vobis, iudices, ut audacium sceleri resistatis, innocentium calamitatem levetis et in causa Sex. Rosci periculum quod in omnes intenditur propulsetis.*
8. *Quodsi aut causa criminis aut facti suspicio aut quaelibet denique vel minima res reperietur quamobrem videantur illi non nihil tamen in deferendo nomine secuti, postremo si praeter eam praedam quam dixi quicquam aliud causae inveneritis, non recusamus quin illorum libidini Sex. Rosci vita dedatur. Sin aliud agitur nihil nisi ut iis ne quid desit quibus satis nihil est, si hoc solum hoc tempore pugnatur ut ad illam opimam praeclaramque praedam damnatio Sex. Rosci velut cumulus accedat, nonne cum multa indigna tum vel hoc indignissimum est, vos idoneos habitos*

per quorum sententias iusque iurandum id assequantur quod antea ipsi scelere et ferro adsequi consuerunt? qui ex civitate in senatum propter dignitatem, ex senatu in hoc consilium delecti estis propter severitatem, ab his hoc postulare homines sicarios atque gladiatores, non modo ut supplicia vitent quae a vobis pro maleficiis suis metuere atque horrere debent, verum etiam ut spoliis ex hoc iudicio ornati auctique discedant?

9. *His de rebus tantis tamque atrocibus neque satis me commode dicere neque satis graviter conqueri neque satis libere vociferari posse intellego. Nam commoditati ingenium, gravitati aetas, libertati tempora sunt impedimento. Huc accedit summus timor quem mihi natura pudorque meus attribuit et vestra dignitas et vis adversariorum et Sex. Rosci periculum. Quapropter vos oro atque obsecro, iudices, ut attente bonaque cum venia verba mea audiat.*
10. *Fide sapientiaque vestra fretus plus oneris sustuli quam ferre me posse intellego. Hoc onus si vos aliqua ex parte adlevabitis, feram ut potero studio et industria, iudices; sin a vobis – id quod non spero – deserar, tamen animo non deficiam et id quod suscepi, quoad potero, perferam. Quod si perferre non potero, opprimi me onere officii malo quam id quod mihi cum fide semel impositum est aut propter perfidiam abicere aut propter infirmitatem animi deponere.*
11. *Te quoque magnopere, M. Fanni, quaeso ut qualem te iam antea populo Romano praebuisti, cum huic eidem quaestioni iudex praeeses, talem te et nobis et rei publicae hoc tempore impertias. Quanta multitudo hominum convenerit ad hoc iudicium vides; quae sit omnium mortalium expectatio, quae cupiditas ut acria ac severa iudicia fiant intellegis. Longo intervallo iudicium inter sicarios hoc primum committitur, cum interea caedes indignissimae maximaeque factae sunt; omnes hanc quaestionem te praetore manifestis maleficiis cotidianoque sanguine dimisso virtutis ostentui sperant futuram.*
12. *Qua vociferatione in ceteris iudiciis accusatores uti consuerunt, ea nos hoc tempore utimur qui causam dicimus. Petimus abs te, M. Fanni, a vobisque, iudices, ut quam acerrime maleficia vindicetis, ut quam fortissime hominibus audacissimis resistatis, ut hoc cogitetis, nisi in hac causa qui vester animus sit ostendetis, eo prorumpere hominum cupiditatem et scelus et audaciam ut non modo clam verum etiam hic in foro ante tribunal tuum, M. Fanni, ante pedes vestros, iudices, inter ipsa subsellia caedes futurae sint.*
13. *Etenim quid aliud hoc iudicio temptatur nisi ut id fieri liceat? Accusant ii, qui in fortunas huius invaserunt, causam dicit is cui praeter calamitatem nihil reliquerunt; accusant ii, quibus occidi patrem Sex. Rosci bono fuit, causam dicit is cui non modo luctum mors patris attulit verum etiam egestatem; accusant ii qui hunc ipsum iugulare summe cupierunt causam dicit is qui etiam ad hoc ipsum iudicium cum praesidio venit ne hic ibidem ante oculos vestros trucidetur; denique accusant ii quos populus poscit causam dicit is qui unus relictus ex illorum nefaria caede restat.*
14. *Atque ut facilius intellegere possitis, iudices, ea quae facta sunt indigniora esse quam haec sunt quae dicimus, ab initio res quemadmodum gesta sit vobis exponemus, quo facilius et huius hominis innocentissimi miserias et illorum audaciam cognoscere possitis et rei publicae calamitatem.*
15. *Sex. Roscius, pater huiusce, municeps Amerinus fuit, cum genere et nobilitate et pecunia non modo sui municipi verum etiam eius vicinitatis facile primus, tum gratia atque hospitibus florens hominum nobilissimorum. Nam cum Metellis, Serviliis, Scipionibus erat ei non modo hospitium verum etiam domesticus usus et consuetudo, quas, ut aequum est, familias honestatis amplitudinisque gratia nomino. Itaque ex omnibus suis commodis hoc solum filio reliquit; nam patrimonium domestici praedones vi ereptum possident, fama et vita innocentis ab hospitibus amicisque paternis defenditur.*
16. *Hic cum omni tempore nobilitatis fautor fuisset tum hoc tumultu proximo, cum omnium nobilium dignitas et salus in discrimen veniret, praeter ceteros in ea vicinitate eam partem causamque opera, studio, auctoritate defendit. Etenim rectum putabat pro eorum honestate se pugnare propter quos ipse honestissimus inter suos numerabatur. Posteaquam victoria constituta est ab armisque recessimus, cum prosciberentur homines atque ex omni regione caperentur ii qui*

adversarii fuisse putabantur erat ille Romae frequens atque in foro et in ore omnium cotidie versabatur, magis ut esultare victoria nobilitatis videretur quam timere ne quid ex ea calamitatis sibi accideret.

17. *Erant ei veteres inimicitiae cum duobus Rosciis Amerinis, quorum alterum sedere in accusatorum subselliis video, alterum tria huiusce praedia possidere audio; quas inimicitias si tam cavere potuisset, quam metuere solebat, viveret. Neque enim, iudices, iniuria metuebat. Nam duo isti sunt T. Roscii – quorum alteri Capitoni cognomen est, iste qui adest Magnus vocatur – homines eiusmodi: alter plurimarum palmarum vetus ac nobilis gladiator habetur, hic autem nuper se ad eum lanistam contulit, quique ante hanc pugnam tiro esset, quod sciam, facile ipsum magistrum scelere audaciaque superavit.*
18. *Nam cum hic Sex. Roscius esset Ameriae, T. autem iste Roscius Romae, cum hic filius assiduus in praediis esset cumque se voluntate patris rei familiari vitaeque rusticae dedisset, ipse autem frequens Romae esset, occiditur ad balneas Pallacinas rediens a cena Sex. Roscius. Spero ex hoc ipso non esse obscurum ad quem suspicio maleficii pertineat; verum id quod adhuc est suspiciosum, nisi perspicuum res ipsa fecerit, hunc ad finem culpae iudicatore.*
19. *Occiso Sex. Roscio primus Ameriam nuntiat Mallius Glaucia quidam, homo tenuis, libertinus, cliens et familiaris istius T. Rosci, et nuntiat domum non filii sed T. Capitonis inimici; et cum post horam primam noctis occisus esset, primo diluculo nuntius hic Ameriam venit; decem horis nocturnis sex et quinquaginta milia passuum cisiis pervolavit, non modo ut exoptatum inimico nuntium primus adferret sed etiam cruorem inimici quam recentissimum telumque paulo ante e corpore extractum ostenderet.*
20. *Quadriduo quo haec gesta sunt res ad Chrysogonum in castra L. Sullae Volaterras defertur; magnitudo pecuniae demonstratur; bonitas praediorum – nam fundos decem et tres reliquit qui Tiberim fere omnes tangent –, huius inopia et solitudo commemoratur; demonstrant, cum pater huiusce Sex. Roscius, homo tam splendidus et graciosus, nullo negotio sit occisus, per facile hunc hominem incautum et rusticum et Romae ignotum de medio tolli posse; ad eam rem operam suam pollicentur.*
21. *Ne diutius teneam, iudices, societas coitur. Cum iam proscriptionis mentio nulla fieret, cum etiam qui antea metuerant redirent ac iam defunctos sese periculis arbitrarentur, nomen refertur in tabulas Sex. Rosci, hominis studiosissimi nobilitatis, cuius bonorum maniceps fit Chrysogonus; tria praedia vel nobilissima Capitoni propria traduntur, quae hodie possidet; in reliquas omnes fortunas iste T. Roscius nomine Chrysogoni, quemadmodum ipse dicit, impetum facit. Haec omnia, iudices, imprudente L. Sulla facta esse certo scio.*
22. *Neque enim mirum, cum eodem tempore et ea quae praeterita sunt reparaet et ea quae videntur instare praeparet, cum et pacis constituendae rationem et belli gerendi potestatem solus habeat, cum omnes in unum spectent, unus omnia gubernet, cum tot tantisque negotiis distentus sit ut respirare libere non possit, si dix non animadvertat, cum praesertim tam multi occupationem eius observent tempusque aucupentur ut, simul atque ille despexerit, aliquid huiusce modi moliantur. Huc accedit, quod, quamvis ille felix sit, sicut est, tamen in tanta felicitate nemo potest esse in magna familia qui neminem neque servum neque libertum improbum habeat.*
23. *Interea iste T. Roscius, vir optimus, procurator Chrysogoni, Ameriam venit, in praedia huius invadit, hunc miserum, luctu perditum, qui nondum etiam omnia paterno funeri iusta solvisset, nudum eicit domo atque focus patriis disque penatibus praecipitem, iudices, exturbat, ipse amplissimae pecuniae fit dominus. Qui in sua re fuisset egentissimus, erat, ut fit, insolens in aliena: multa palam domum suam auferebat, plura clam de medio removebat, non pauca suis adiutoribus large effuseque donabat, reliqua constituta auctione vendebat.*
24. *Quod Amerinis usque eo visum est indignum ut urbe tota fletus gemitusque fieret. Etenim multa simul ante oculos versabantur: mors hominis florentissimi Sex. Rosci crudelissima, filii autem eius egestas indignissima, cui de tanto patrimonio praedo iste nefarius ne iter quidem ad sepulchrum patrium reliquisset, bonorum emptio flagitiosa, possessio, furta, rapinae, donationes. Nemo erat*

- qui non ardere omnia mallet quam videre in Sex. Rosci, viri optimi atque honestissimi, bonis iactantem se ac dominantem T. Roscium.*
25. *Itaque decurionum decretum statim fit ut decem primi proficiscantur ad L. Sullam doceantque eum, qui vir Sex. Roscius fuerit, conquerantur de istorum scelere et iniuriis, orent ut et illius mortui famam et filii innocentis fortunas conservatas velit. Atque ipsum decretum, quaeso, cognoscite. Decretum decurionum. Legati in castra veniunt. Intellegitur, iudices, id quod iam ante dixi, imprudente L. Sulla scelera haec et flagitia fieri. Nam statim Chrysogonus et ipse ad eos accedit et homines nobiles allegat qui peterent ne ad Sullam adirent et omnia Chrysogonum quae vellent esse facturum pollicerentur.*
26. *Usque adeo autem ille pertimuerat ut mori mallet quam de his rebus Sullam doceri. Homines antiqui qui ex sua natura ceteros fingerent, cum ille confirmaret sese nomen Sex. Rosci de tabulis exempturum, praedia vacua filio traditurum, cumque id ita futurum T. Roscius Capito, qui in decem legatis erat, appromitteret, crediderunt; Ameriam re inorata reverterunt. Ac primo rem differre cotidie ac procrastinare isti coeperunt, deinde aliquanto lentius nihil agere atque deludere, postremo, id quod facile intellectum est, insidias vitae huiusce Sex. Rosci parare neque sese arbitrari posse diutius alienam pecuniam domino incolumi obtinere.*
27. *Quod hic simul atque sensit, de amicorum cognatorumque sententia Romam confugit et sese ad Caeciliam, Nepotis sororem, Baliarici filiam, quam honoris causa nomino, contulit, qua pater usus erat plurimum. in qua muliere, iudices, etiam nunc, id quod omnes semper existimaverunt, quasi exempli causa vestigia antiqui officii remanent. Ea Sex. Roscium inopem, eiectum domo atque expulsum ex suis bonis, fugientem latronum tela et minas recepit domum hospiti que oppresso iam desperatoque ab omnibus opitulata est. Eius virtute, fide, diligentia factum est, ut hic potius vivus in reos quam occisus in proscriptos referretur.*
28. *Nam postquam isti intellexerunt summa diligentia vitam Sex. Rosci custodiri neque sibi ullam caedis faciendae potestatem dari, consilium ceperunt plenum sceleris et audaciae ut nomen huius de parricidio deferrent, ut ad eam rem aliquem accusatorem veterem compararent qui de ea re posset dicere aliquid in qua re nulla subesset suspicio, denique ut, quoniam crimine non poterant, tempore ipso pugnarent. Ita loqui homines: quod iudicia tam diu facta non essent, condemnari eum oportere qui primus in iudicium adductus esset; huic autem patronos propter Chrysogoni gratiam defuturos; de bonorum venditione et de ista societate verbum esse facturum neminem; ipso nomine parricidii et atrocitate criminis fore ut hic nullo negotio tolleretur, cum ab nullo defensus esset.*
29. *Hoc consilio atque adeo hac amentia impulsus, quem ipsi, cum cuperent, non potuerunt occidere, eum iugulandum vobis tradiderunt.*
143. *Verum haec omnis oratio, ut iam ante dixi, mea est, qua me uti res publica et dolor meus et istorum iniuria coegit. Sed Roscius horum nihil indignum putat, neminem accusat, nihil de suo patrimonio queritur; putat homo imperitus morum, agricola et rusticus, ista omnia quae vos per Sullam gesta esse dicitis more, lege, iure gentium facta; culpa liberatus et crimine nefario solutus cupit a vobis discedere;*
144. *Si hac indigna suspicione careat, animo aequo se carere suis omnibus commodis dicit; rogat oratque te, Chrysogone, si nihil de patris fortunis amplissimis in suam rem convertit, si nulla in re te fraudavit, si tibi optima fide sua omnia concessit, adnumeravit, adpendit, si vestitum quo ipse tectus erat anulumque de digito suum tibi tradidit, si ex omnibus rebus se ipsum nudum neque praeterea quicquam excepit, ut sibi per te liceat innocenti amicorum opibus vitam in egestate degere.*
145. *Praedia mea tu possides, ego aliena misericordia vivo; concedo, et quod animus aequus est, et quia necesse est. Mea domus tibi patet, mihi clausa est; fero. Familia mea maxima tu uteris, ego servum habeo nullum; patior et ferendum puto. Quid vis amplius? quid insequeris, quid*

oppugnans? qua in re tuam voluntatem laedi a me putas? ubi tuis commodis officio? quid tibi obsto? Si spoliatorum causa vis hominem occidere, spoliasti; quid quaeris amplius? Si inimicitarum, quae sunt tibi inimicitiae cum eo cuius ante praedia possedisti quam ipsum cognovisti? si metus, ab eone aliquid metuis quem vides ipsum ab se tam atrocem iniuriam propulsare non posse? sin, quod bona, quae Sex. Rosci fuerunt tua facta sunt, idcirco hunc illius filium studes perdere, nonne ostendis id te vereri quod praeter ceteros tu metuere non debeas, nequando liberis proscriptorum bona patria reddantur?

146. *Facis iniuriam, Chrysogone, si maiorem spem emptionis tuae in huius exitio ponis quam in iis rebus quas L. Sulla gessit. Quodsi tibi causa nulla est cur hunc miserum tanta calamitate adfici velis, si tibi omnia sua praeter animam tradidit nec sibi quicquam paternum ne monumenti quidem causa clam reservavit, per deos immortales! quae ista tanta crudelitas est, quae tam fera immanisque natura? Quis umquam praedo fuit tam nefarius, quis pirata tam barbarus ut, cum integram praedam sine sanguine habere posset, cruenta spolia detrahere mallet?*
147. *Scis hunc nihil habere, nihil audere, nihil posse, nihil umquam contra rem tuam cogitasse, et tamen oppugnans eum, quem neque metuere potes neque odisse debes nec quicquam iam habere reliqui vides quod ei detrahere possis? nisi hoc indignum putas, quod vestitum sedere in iudicio vides quem tu e patrimonio tamquam e naufragio nudum expulisti. Quasi vero nescias hunc et ali et vestiri a Caecilia, Biliarici filia, Nepotis sorore, spectatissima femina, quae cum patrem clarissimum, amplissimos patruos, ornatissimum fratrem haberet, tamen, cum esset mulier, virtute perfecit ut, quanto honore ipsa ex illorum dignitate adficeretur, non minora illis ornamenta ex sua laude redderet.*
148. *An, quod diligenter defenditur, id tibi indignum facinus videtur? Mihi crede, si pro patris huius hospitii et gratia vellent omnes huic hospites adesse et auderent libere defendere, satis copiose defenderetur; sin autem pro magnitudine iniuriae proque eo quod summa res publica in huius periculo temptatur haec omnes vindicarent, consistere mehercule vobis isto in loco non liceret. Nunc ita defenditur, non sane ut moleste ferre adversarii debeant neque ut se potentia superari putent.*
149. *Quae domi gerenda sunt, ea per Caeciliam transiguntur, fori iudicii que rationem M. Messalla, ut videtis, iudices, suscepit; qui si iam satis aetatis ac roboris haberet, ipse pro Sex. Roscio diceret; quoniam ad dicendum impedimento est aetas et pudor qui ornat aetatem, causam mihi tradidit, quem sua causa cupere ac debere intellegebat, ipse assiduitate, consilio, auctoritate, diligentia perfecit ut Sex. Rosci vita erepta de manibus sectorum sententiis iudicum permitteretur. Nimirum, iudices, pro hac nobilitate pars maxima civitatis in armis fuit; haec acta res est ut ii nobiles restituerentur in civitatem qui hoc facerent quod facere Messallam videtis, qui caput innocentis defenderent, qui iniuriae resisterent, qui quantum possent in salute alterius quam in exitio mallent ostendere; quod si omnes qui eodem loco nati sunt facerent, et res publica ex illis et ipsi ex invidia minus laborarent.*
150. *Verum si a Chrysogono, iudices, non impetramus ut pecunia nostra contentus sit, vitam ne petat, si ille adduci non potest ut, cum ademerit nobis omnia quae nostra erant propria, ne lucem quoque hanc quae communis est eripere cupiat, si non satis habet avaritiam suam pecunia explere, nisi etiam crudelitati sanguis praebitus sit, unum perfugium, iudices, una spes reliqua est Sex. Roscio eadem quae rei publicae, vestra pristina bonitas et misericordia. Quae si manet, salvi etiam nunc esse possumus; sin ea crudelitas quae hoc tempore in re publica versata est vestros quoque animos – id quod fieri profecto non potest – duriores acerbioresque reddit, actum est, iudices; inter feras satius est aetatem degere quam in hac tanta immanitate versari.*
151. *Ad eamne rem vos reservati estis, ad eamne rem delecti, ut eos condemnaretis, quos sectores ac sicarii iugulare non potuissent? Solent hoc boni imperatores facere cum proelium committunt, ut in eo loco quo fugam hostium fore arbitrentur milites collocent, in quos si qui ex acie fugerint de improvviso incidant. Nimirum similiter arbitrantur isti bonorum emptores vos hic, tales viros,*

sedere qui excipiatis eos qui de suis manibus effugerint. Di prohibeant, iudices, ut hoc, quod maiores consilium publicum vocari voluerunt praesidium sectorum existimetur!

152. *An vero, iudices, vos non intellegitis nihil aliud agi nisi ut proscriptorum liberi quavis ratione tollantur et eius rei initium in vestro iure iurando atque in Sex. Rosci periculo quaeri? Dubium est, ad quem malefium pertineat, cum videatis ex altera parte sectorem, inimicum, sicarium eundemque accusatorem hoc tempore, ex altera parte egentem, probatum suis filium, in quo non modo culpa nulla, sed ne suspicio quidem potuit consistere? Numquid hic aliud videtis obstare Sex. Roscio nisi quod patris bona venierunt?*

153. *Quodsi id vos suscipitis et ad eam rem operam vestram profitemini, si idcirco sedetis ut ad vos adducantur eorum liberi quorum bona venierunt cavete, per deos immortales! iudices, ne nova et multo crudelior per vos proscriptio instaurata esse videatur. Illam priorem quae facta est in eos qui arma capere potuerunt tamen senatus suscipere noluit, ne quid acrius quam more maiorum comparatum est publico consilio factum videretur, hanc vero quae ad eorum liberos atque ad infantium puerorum incunabula pertinet nisi hoc iudicio a vobis reicitis et aspernamini, videte, per deos immortales! quem in locum rem publicam perventuram putetis!*

154. *Homines sapientes et ista auctoritate et potestate praeditos, qua vos estis ex quibus rebus maxime res publica laborat, iis maxime mederi convenit. Vestrum nemo est quin intellegat populum Romanum, qui quondam in hostes lenissimus existimabatur, hoc tempore domestica crudelitate laborare. Hanc tollite ex civitate, iudices, hanc pati nolite diutius in hac republica versari. Quae non modo id habet in se mali quod tot cives atrocissime sustulit verum etiam hominibus lenissimis ademit misericordiam consuetudine incommodorum. Nam cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus aut audimus, etiam qui natura mitissimi sumus assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.*